

MEDIJI IN GOVORJENA SLOVENŠČINA

Zbornik s posveta

Urednik: Boris Kern

Založba ZRC

MEDIJI IN GOVORJENA SLOVENŠČINA
ZBORNİK S POSVETA, Ljubljana, 25. 9. 2020
Urednik: Boris Kern

Založba ZRC

MEDIJI IN GOVORJENA SLOVENŠČINA

ZBORNİK S POSVETA, LJUBLJANA, 25. 9. 2020

© 2022, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC

Urednik: Boris Kern

Organizacija posveta: Kozma Ahačič

Oblikovanje: Boris Kern

Naslovnica: Boris Kern

Prelom: Simon Atelšek

Prepis razprave: Vito Lavrenčič

Izdal: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Zanj: Kozma Ahačič

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanjo: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Cicero Begunje, d. o. o.

Naklada: 200 izvodov

Prva izdaja, prvi natis

Ljubljana 2022

Knjiga je nastala v okviru raziskovalnih programov P6-0038 in P5-0408, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6:659.3(082)

MEDIJI in govorna slovenščina (posvet) (2020 ; online)

Mediji in govorna slovenščina : zbornik s posveta : Ljubljana, 25. 9. 2020 /
urednik Boris Kern. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022

ISBN 978-961-05-0598-3

COBISS.SI-ID 88354563

ISBN - 978-961-05-0599-0 (PDF)

COBISS.SI-ID 88088067

Prva e-izdaja je prosto dostopna pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC-ND, ki ob navajanju in priznavanju avtorstva dopušča reproduciranje in distribuiranje, ne dovoljuje pa dajanja v najem, priobčevanja v javnosti za komercialni namen in nobene predelave: <https://doi.org/10.3986/9789610505990>.

MEDIJI IN GOVORJENA SLOVENŠČINA

ZBORNİK S POSVETA

Ljubljana, 25. 9. 2020

Urednik: Boris Kern

Ljubljana 2022

Kazalo

Uvodne besede	7
Boris Kern	9
Kozma Ahačič	11
Oto Luthar	12
Prispevki	13
Kozma Ahačič: MEDIJI, GOVORJENA SLOVENŠČINA IN JEZIKOVNA POLITIKA	15
Helena Dobrovoljc: RADIJSKI DISKURZ KOT KODIFIKACIJSKO MERILO	17
Marko Stabej: JAVNA GOVORJENA SLOVENŠČINA: KULT ENAKOSTI ALI KULTIVIRANJE RAZLIČNOSTI?	21
Tanja Mirtič: GOVORJENI KNJIŽNI JEZIK	25
Razprava I	29
Hotimir Tivadar: RTV SLOVENIJA – IZOBRAŽEVALNO SREDIŠČE?	33
Tina Lengar Verovnik: JEZIK NA RTV KOT MERILO; MERILA ZA JEZIK NA RTV	37
Monika Kalin Golob: V SLUŽBI JAVNOSTI: TEME – VSEBINE – ZVRSTI	41
Razprava II	43

Andreja Žele: GOVORJENA SLOVENŠČINA V POVEZAVI Z AKTUALNIM VPRAŠANJEM ZVRSTNOSTI V JEZIKU _____	49
Jože Faganel: ZBORNI GOVOR MED PRETEHTANO NORMO IN PRVINAMI OSEBNEGA ORGANSKEGA GOVORA _____	53
Mario Galunič: KAKO ŽIV JE (ŠE) LAHKO JEZIK ŽIVE TELEVIZIJE _____	57
Tadej Košmrlj: JEZIK JE ŽIV ORGA(NI)ZEM _____	61
Janoš Ježovnik: GLASOVI OBROBJ V SLOVENSKEM MEDIJSKEM PROSTORU _____	65
Razprava III _____	69
Dodatek _____	77
Saša Grčman, Suzana Köstner, Tanja Zajc, Barbara Müller, Marko Prša: SKRIB ZA (GOVORJENI) JEZIK NA RTV SLOVENIJA _____	79

UVODNE BESEDE

Uvodne besede I

Zbornik s posveta Mediji in govorjena slovenščina, ki je potekal 25. septembra 2020 v Atriju ZRC v organizaciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, združuje prispevke dvanajstih vabljenih strokovnjakinj in strokovnjakov, večinoma s področja jezikoslovja in medijev. V njih so predstavili svoj pogled na aktualno stanje slovenščine v medijih, nekateri med njimi tudi z vidika najnovejših političnih pritiskov in teženj po spremembah medijske zakonodaje. Slednje pa je bila tudi neposredna vzpodbuda za organizacijo posveta. Zbornik vključuje tudi prepis razprave, ki je na posvetu pospremila predstavljene prispevke, ter prispevek sodelavk in sodelavcev RTV Slovenija v dodatku, v katerem je predstavljena skrb za jezik na tem javnem zavodu.

Pojem, ki je ključen tako v kontekstu *jezika kot medijev*, je nedvomno svoboda. Ta namreč omogoča zavedanje in izkušnjo, v kateri jezik ni zaprt prostor, ni slepo sledenje pravilom, ampak igra na odprtem prostoru, ki omogoča dihanje s polnimi pljuči ter prezentacijo in realizacijo sebe na sebi lasten način. Predpogoj za to pa je dobro poznavanje jezika, kar je možno doseči le z nenehnim izobraževanjem in širjenjem svojega védenja o njem. Taka pozicija omogoča samozavestno držo, ki je pri izražanju prav gotovo izrednega pomena. In govorjeni jezik kot prvotna oblika sporazumevanja ima tu še posebej pomembno vlogo. Svoboda pa je ključna tudi v kontekstu medijev. V času nenehnih političnih pritiskov na medije, ki sicer niso nobena novost, in vzpostavljanja programov, ki načrtno prikazujejo le en vidik, svobodni mediji ne smejo biti le večkrat izrečena floskula, ampak dejansko vsakodnevni boj za zagotavljanje kakovostnih vsebin. Mediji imajo nedvomno ogromno moč, vpliv na to, o čem razmišljamo, na kakšen način in kdaj. Posledično tudi, kako ravnamo v določeni situaciji in v kontaktu z ljudmi. Zato je na strani uporabnic in uporabnikov medijev ključna zdrava distanca in preizpraševanje videnega ter slišane. Z vplivom in močjo sta tesno povezani tudi odgovornost in etičnost, česar bi se mediji oz. njihove ustvarjalke in ustvarjalci, zlasti pa vodstvo, morali zavedati. Z dopuščanjem glasov radikalnih skupin s sovražno nastrojenimi stališči namreč dopuščamo, da tudi jezik sovraštva pride v naš vsakdan. **In jezik sovraštva hitro preraste tudi v dejanja sovraštva ...** Zato se ne velja omejevati zgolj na vrednotenje jezikovne ustreznosti izražene, ampak tudi na vsebino.

Prvi prispevek izr. prof. dr. Kozme Ahačiča opozori na pomen govornega knjižnega jezika, hkrati pa na zavedanje o pluralnosti knjižnih pogovornih jezikov, kar predstavlja izziv za medije, zlasti ko želijo nagovoriti celoten slovenski prostor v »sproščenejših«, tudi neknjižnih zvrsteh. Izr. prof. dr. Helena Dobrovoljc se v svojem prispevku osredotoča na radijski diskurz, pri tem pa tudi ona poudarja, da je knjižni jezik heterogen. O jezikovni variantnosti na vseh jezikovnih ravneh in v vseh sporazumevalnih položajih govori tudi prispevek prof. dr. Marka Stabeja. Prispevek dr. Tanje Mirtič prikazuje izbor najaktualnejših glasoslovnih problemov, poleg tega pa opozarja na primanjkljaj temeljnih raziskav govornega jezika v slovenskem jezikoslovnem prostoru, kar je tudi posledica pomanjkanja relevantnega gradiva, ki bi take raziskave omogočilo. Prof. dr. Hotimir Tivadar v prispevku predstavi zgodovino skrbi za slovenski jezik na nacionalnem mediju, ob tem pa opozori tudi na stagnacijo RTV Slovenija kot vseslovenskega izobraževalnega središča in se zavzame za ponovno vzpostavitev kakovostnega organiziranega izobraževalnega središča RTV Slovenija. Doc. dr. Tina Lengar Verovnik predstavi vlogo govora javne RTV, ki ima neredko tudi status vzora rabe jezika, poleg tega pa opozori tudi na pomen organiziranega jezikovnega izobraževanja. O poslanstvu javnega medija govori prispevek prof. dr. Monika Kalin Golob, ki je med drugim tudi kultiviranje javne besede v najširšem smislu: javne besede brez sovražnosti, žaljenja in vulgarizacije, pri čemer se je treba zavedati, da zlasti javni mediji prispevajo k bolj strpni ter dialoški družbi. Prof. dr. Andreja Žele se v prispevku osredotoči na zvrstnost v jeziku, pri čemer posebno pozornost nameni govornemu slovenščini. Opozori, da se primernost oz. ustreznost vsakokratne govorne slovenščine meri s stopnjo osveščenosti oz. kultiviranosti govornice oz. govornika, s katerimi stilno-zvrstnimi možnostmi razpolaga v jeziku in seveda kakšne in kolikšne so njene oz. njegove trenutne jezikovne kompetence glede na dane možnosti. Jože Faganel v svojem prispevku oceni, da je govorna slovenščina v osrednjih medijih v Sloveniji kakovostna, tudi zaradi skrbnega izpopolnjevanja ustvarjalcev radijskih in televizijskih programov. Mario Galunič predstavi svoj pogled na govorni jezik, in sicer tisti, ki je tvoren spontano, hkrati pa opozori na pomen lastne skrbi za jezikovno izpopolnjevanje ter na ključni pomen višje stopnje samozavesti vseh govornikov in govornic slovenščine pri javnem nastopanju. Tadej Košmrlj opomni na nevarnost, da bi v skrbi za brezhiben govorni jezik prešli meje zdravega razuma in s tem okrnili jezikovni razvoj ter prostor za zabavo in domišljijo v jeziku. Prispevek dr. Janoša Ježovnika pa se osredotoča na razmerje med govorom osrednje Slovenije in govorom in t. i. »obrobja«, pri čemer izpostavi pomen slišnosti tudi regionalno obarvanega knjižnega jezika.

Posvet Mediji in govorna slovenščina je zagotovil izredno dragoceno konfrontacijo različnih stališč predstavnic in predstavnikov različnih ustanov, ki delujejo tako na področju jezika, jezikoslovja in/ali medijev. **Upamo lahko, da bo ta posvet in posledično pričujoči zbornik doživel tudi nadgradnjo v obliki poglobitve sodelovanja med različnimi ustanovami, saj le združevanje raznolikega znanja in izkušenj lahko pripelje do celostnih in presežnih projektov, ki jih v Sloveniji nedvomno primanjkuje.**

Doc. dr. Boris Kern,

urednik zbornika in raziskovalec na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Uvodne besede II

Proti koncu avgusta 2020 se je ob spremljanju javne razprave o novi medijski zakonodaji porodila ideja, da bi organizirali posvet o pomenu in vlogi medijev pri oblikovanju govorne slovenščine. Odziv vseh vabljenih je bil hiter in pozitiven, zato smo lahko v manj kot mesecu dni izpeljali vse potrebno za njegovo izvedbo.

Veseli nas, da je posvet spremljala številna publika – dvorana je bila polna, posnetek triurne razprave pa ima trenutno čez 2.900 ogledov. Prav tako nas veseli, da so se posveta udeležili predstavniki prav vseh, ki o jeziku v medijih dejavno razmišljajo: od raziskovalcev do lektorjev, od Ministrstva za kulturo do RTV Slovenija in regionalnih medijev.

Na posvetu smo skušali z več zornih kotov predstaviti vlogo medijev, ki govornemu jeziku sledijo in ga hkrati tudi oblikujejo. Zanimalo nas je, kako se mediji soočajo z vprašanji zvrstnosti slovenskega jezika, pravorečja in javne govorne besede nasploh; kakšna je v tem okviru vloga RTV Slovenija, lokalnih in regionalnih medijev in kako se s to vlogo soočajo, s kakšnimi izzivi se pri tem srečujejo; kakšen je govorni jezik na področju medijev, kaj bi se dalo oz. bi bilo celo nujno izboljšati.

Izkazalo je, da so bila vprašanja aktualna in več kot potrebna ubeseditve. Ker se je zanimanje za izpostavljena vprašanja začelo po posvetu stopnjevati, smo se v nasprotju s prvotnimi načrti odločili, da prispevke izdamo tudi v knjižni obliki.

Izr. prof. dr. Kozma Ahačič,
predstojnik Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU

Uvodne besede III

Vesel, da se je na posvetu Mediji in govorjena slovenščina zbrala velika večina tistih, ki v različnih vlogah v javnostih uporabljate slovenščino oz. se s slovenskim jezikom ukvarjate raziskovalno, sem v pozdravnem nagovoru izpostavil dvoje: svobodo mišljenja drugega in svobodo ustanov, kjer se to osnovno demokratično načelo vsakodnevno udejanja.

Če kje, potem pri raziskovalnem delu velja, da moje pravice do mnenja ni brez pravice drugega. S to priložnostno širitvijo pregovora *moja svoboda je svoboda drugega* sem želel poudariti, da tovrstne posvete razumem tudi kot razpravo o svobodni. Da jih razumem kot svobodno izmenjavo strokovnih stališč ... Hkrati pa jih razumem tudi kot zavzemanje za svobodo drugih prostorov, okolij oz. ustanov, ki bi prav tako morale slediti temu načelu. Razumem jih skratka tudi kot podporo javnemu radiju in javni televiziji. In ker jih razumem tudi tako, sem naslov posveta, ki je potekal v izteku septembra 2020, razumel kot premislek o govorjenih slovenščinah.

Kaj nam pomaga, če bo v medijih jutri prevladala izborna slovenščina, če to ne bo izborna slovenščina vseh. Če se v tej slovenščini ne bo govorilo tudi o znanosti, o umetnosti ... O celem spektru interpretacij in o celem spektru umetniških izrazov. Če bodo pojmi kot subtilno, alternativa ipd., morda celo kolesarjenje, vrednostno okuženi ali celo izgnani ... Posvet, ki ga je organiziral Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v sodelovanju z Radio Slovenija, pa sem kot podporo javnemu radiju in javni televiziji razumel tudi zato, ker nas z radijem veže nešteto ur radijskih oddaj, v katerih so nastopale generacije raziskovalk in raziskovalcev ZRC SAZU. S televizijo pa celih 25 let formaliziranega sodelovanja pri skupni produkciji delčka TV-programa. Če ne bi bilo obojega, bi bil ZRC bistveno manj viden in poznan, in kar je še bolj pomembno, rezultati naših raziskav bi bili bistven manj vidni in poznani. Zato se ob tej priložnosti predstavnicam in predstavnikom radija in televizije še enkrat zahvaljujem.

Prof. dr. Oto Luthar,
direktor ZRC SAZU

PRISPEVKI

MEDIJI, GOVORJENA SLOVENŠČINA IN JEZIKOVNA POLITIKA

Izr. prof. dr. Kozma Ahačič
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
kozma.ahacic@zrc-sazu.si

Javni mediji so v nasprotju s komercialnimi tako zakonsko kakor tudi v skladu s pričakovanji uporabnikov dolžni zagotavljati ustrezno kulturo govora in izražanja. Skupni govorjeni knjižni jezik smo za slovenščino vzpostavili v 19. stoletju zato, da nam lajša življenje v položajih, ko bi želeli nagovoriti prebivalce celotnega slovenskega jezikovnega prostora ali jim izkazati spoštovanje; takrat, ko želimo še posebej izkazati svojo jezikovno kultiviranost (ko želimo narediti vtis), in vedno, kadar želimo zagotoviti kar največjo stopnjo nedvoumnosti in razumljivosti. Zato je takšen skupni, z nekoliko starinskim terminom: »zbornik« slovenski govorjeni jezik oblikovan *umetno* na podlagi tistih skupnih točk, ki predstavljajo skupni imenovalac zapisanega knjižnega jezika ter različnih slovenskih narečij in pokrajinskih govorov. Dolgo smo živeli v utvari, da bomo lahko oblikovali tudi skupni malo bolj sproščeni »knjižni pogovornik«, torej »nezbornik« jezik. Nekakšno vmesno stopnjo med najvišjo obliko govorjenega jezika ter narečji, ki bi bila za sproščeno rabo v medijih idealna. Pa se je izkazalo, da bo takšnih »knjižnih pogovornih« jezikov na Slovenskem vselej več: še tako izobražen Mariborčan bo v javnosti vedno govoril malo drugače kot enako izobražen Koprčan, Tržačan, Celovčan, Novomeščan ali Ljubljančan.

Skupni govorjeni knjižni jezik smo za slovenščino vzpostavili v 19. stoletju zato, da nam lajša življenje v položajih, ko bi želeli nagovoriti prebivalce celotnega slovenskega jezikovnega prostora ali jim izkazati spoštovanje; takrat, ko želimo še posebej izkazati svojo jezikovno kultiviranost /.../, in vedno, kadar želimo zagotoviti kar največjo stopnjo nedvoumnosti in razumljivosti.

Sodobni čas zahteva radijski in televizijski govor, ki se zvrstno vsakič znova prilagaja tako vsebini kot tudi namenu oddaje. Uporaba sproščenejših, tudi neknjižnih zvrsti govora postane izrazito kompleksno vprašanje, kadar gre za medije, ki pokrivajo celoten slovenski prostor. Prav je, da uporabljamo različne zvrsti jezika, a pri odmiku v kateri koli drugi pogovorni jezik je vselej potreben v ozadju še intenzivnejši razmislek kakor pri rabi zbornega knjižnega jezika. Osrednjeslovenski govor v javnih medijih ni

zgolj znamenje sproščenosti – Primorca ali Štajerca lahko tak govor zaboli in mu dá občutek manjvrednosti.

Bolj kot sproščamo jezik v posameznih oddajah, bolj je pomemben tudi premislek o tem, kako postavljamo ideal sodobnega slovenskega govornega jezika, pravorečni ideal. Ideal potrebujemo, tudi če bo zaradi raznolikosti sodobne rabe slovenskega knjižnega jezika vezan zgolj na določen medij, tudi če bo v določenem mediju ožji od splošne norme in tudi če se bodo zaradi različnih dejavnikov od medija do medija kazale normativno še sprejemljive razlike. Pred časom sem malo šaljivo zapisal, da je mesto bivanja takšnega ideala v sodobni slovenski družbi znano: »Britanci imajo kraljico, mi pa Radio Slovenija.«

S temi izzivi pa se novinarji in novinarke ter voditeljice in voditelji oddaj na medijih preprosto ne morejo spopadati brez ustreznih jezikoslovnih znanj in podpore. Lektorske skupine, usposabljanje poklicnih radijskih in televizijskih napovedovalcev ter jezikovno usposabljanje vseh radijskih in televizijskih govorcev so v sodelovanju z jezikoslovci temeljni stebri, prek katerih lahko zagotavljamo, da bodo poslušalci in gledalci z govorom v medijih zadovoljni in da jih ne bo vznemirjal. Spontana domišljenost jezikovnih izbir in sposobnost utemeljevanja posameznih jezikovnih izbir je bistvena za ohranjanje miru in zadovoljstva med poslušalci in gledalci.

Priritisk, ki ga s svojo – včasih upravičeno, vse prevečkrat pa neupravičeno – kritiko jezika usmerjajo na medije in na naš inštitut poslušalci in gledalci, je za novinarje in voditelje lahko poguben, za jezikoslovce pa je vselej izziv in podatek hkrati. Na kritike jezika je zato treba sproti argumentirano odgovarjati, saj se sicer potencirajo in jemljejo vsem inštitucijam, ki se ukvarjajo z jezikom, ogromno časa: po elektronski pošti, z osebnimi obiski ljudi ali po telefonu. Argumenti praviloma umirijo še tako prostaški napad, hkrati pa se širijo med ljudmi in jih jezikovno kultivirajo.

Kje torej vidim pravo smer: v utemeljeni in preiščeni rabi jezika, v povezanosti s stroko ter v dialogu s poslušalci in gledalci.

Naloga raziskovalcev in raziskovalk slovenskega jezika in vseh, ki sooblikujemo slovensko jezikovno politiko, pa je, da odločno podpremo vse, ki se v medijih ukvarjajo z jezikovnimi vprašanji, da pomagamo utemeljevati njihovo vlogo in jim, kadar bodo želeli, pomagamo tudi pri uredniških jezikovnih odločitvah – ki pa jih seveda sprejema vsak medij sam.

RADIJSKI DISKURZ KOT KODIFIKACIJSKO MERILO

Izr. prof. dr. Helena Dobrovoljc

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko

helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si

O kodifikacijskih merilih se na Slovenskem razpravlja najpogosteje v povezavi s priročniki, ki vrednotijo jezikovna sredstva v odnosu do knjižnojezikovne norme ali standarda. Pri posodobljenem opisu knjižne norme skušamo raziskati vsa tri kodifikacijska merila, ki so jih pred desetletji postavili praški teoretiki knjižnega jezika (Daneš 1977) in se kljub pospešeni jezikovni dinamiki niso bistveno spremenila: še vedno je hierarhično najpomembnejša konvencija kot merilo, s katerim presojava ustaljenost jezikovnih sredstev, torej naše kolektivne navade, našo normo; na drugem mestu je ocena, v kolikšni meri opazovano jezikovno sredstvo zadovolji raznolike funkcionalne potrebe skupnosti; na tretjem mestu pa ocena stopnje skladnosti z obstoječim jezikovnim sistemom.

Knjižni jezik ni podoben monolitni skalni gmoti, temveč bolj prodnati obali, sestavljeni iz množice gradnikov, ki jo oblikujejo različni dejavniki.

Osvetlitev vsake skupine porajajočih se normativnih zadreg z vseh naštetih vidikov nas metodološko postavlja pred različne izzive. Celovita posodobitev sodobnih knjižnojezikovnih standardov ni preprosta naloga, še zlasti, če se zavedamo, da v slovenščini letno izide okoli 5000 (najbrž) jezikovno pregledanih knjižnih publikacij (Rugelj 2017) in da se dnevno z različnimi tiskanimi časnikarskimi viri srečuje skoraj pol milijona bralcev ... (RBB 2018). Za registrirano lektorsko dejavnost se je v zadnjih letih poleg urednikov in/ali lektorjev v založniških in medijskih hišah poklicno odločilo nad 1700 samostojnih podjetnikov in podjetnic (bizi.si). Ti so se šolali na štirih različnih univerzah pri različnih predavateljih slovenskega knjižnega jezika. Vse naštetto se številčno stopnjuje. Kljub tej pestrosti pa oceno ustaljenosti nekega jezikovnega sredstva v zapisanem jeziku vendarle lahko razmeroma pregledno izluščimo ob pomoči specializiranih jezikovnotehnoloških orodij.

Ker pravopis na Slovenskem ni normativno obvestilen le za navade v pisani, temveč tudi govorni knjižni slovenščini, smo v tem delu projekta pred precej bolj zahtevno nalogo. V priročniku, ki daje pravopisne ali pravorečne napotke, naj bi vsak pisanja in

javnega nastopanja željan uporabnik našel odgovore na vprašanja, kot so: kako naj v slovenščini izgovorimo ime *Joe* – le [džó] ali [džou]; ali se dopisnik RTV oglašá iz *Utaha* [júte] ali [útaha], kot določa trenutni pravopis (SP 2001); zakaj Portugalec *Ronaldo* ni [ronáldu]; kako vpliva končni naglašeni polglasnik v kitajskih imenih na pregibanje; in zakaj je knjižno dopuščeno izgovoriti ime francoskega pesnika *Verlaina* le kot [verlén] in ne tudi [verlèn], kot govori večina Slovencev. Izgovor je namreč bistvenega pomena za skladijsko rabo, torej za pregibanje, in tvorjenje pridevnikov. Pogosto za lovljenje soglasja med znanjem tujih jezikov in prožnostjo slovenskega sistema nimamo dovolj jezikovnotehnoloških orodij in niti sistematično urejenega zvočnega gradiva. Pomagamo si z dostopnimi možnostmi: od posnetkov na portalu YouTube do arhivskega gradiva radijskih postaj, ki jih imamo na Slovenskem več kot osemdeset. Čeprav najbrž vse težijo k temu, da bi se radijski govorci za svoj poklic specializirali in izobrazili, je najbolj izrazita pozornosti knjižnemu jezikovnemu kodu posvečena na javni RTV. Ob poslušanju in primerjanju jezikovnih uresničitev njihovih govorcev opazimo razvito visoko stopnjo odgovornosti do jezikovnih izbir, kar je zagotovo posledica izobraževanja v RTV-jevem središču za kulturo govora, še bolj pa je zanimivo nadaljnje individualno kultiviranje lastnega govora pri posameznih medijskih osebnostih (Lengar Verovnik, Logar, Kalin Golob 2020: 156). Spremljanje radijskega diskurza, in seveda televizijskega diskurza, ki zraste iz takih osnov, je za normativistično jezikoslovje dragoceno merilo pri ugotavljanju raznolike knjižnojezikovne norme.

In prav ta knjižnojezikovna raznolikost, ki smo jo še pred desetletji opazovali z veliko zadržanostjo, hkrati pa, kakor bi se izrazil član naše Pravopisne komisije Andrej Ermenc Skubic (2005), idealizirali »visoki red« in disciplino, postaja naša realnost. Dopuščamo razmišljanje, da knjižni jezik ni podoben monolitni skalni gmoti, temveč bolj prodnati obali, sestavljeni iz množice gradnikov, ki jo oblikujejo različni dejavniki. In če je še pred nedavnim veljalo, da je pravopis v domeni arhetipske podobe odločnega jezikoslovca, ki to skalo temeljito obdela v knjižni jezik po »svoji podobi«, nas peščeni prod jezikovne raznolikosti danes odločno opozarja, da je možnosti več oziroma – »Moj knjižni jezik se razlikuje od tvojega, a še vedno se izražava knjižno oba.« Zdi se, da je kritikom našega dela ta misel tuja, a jo moramo zato ponoviti: leta 2020 ne moremo več govoriti več o kodifikaciji, ki se oblikuje po jezikovnem občutku ali želji družbeno uglednega posameznika ali posameznikov, temveč izhajamo iz gradivskih in empirično podkrepjenih raziskav, o katerih se pogovarjamo s strokovno javnostjo, saj ta to kodifikacijo uresničuje v praksi. In te uresničitve se lahko – kljub zavezanosti knjižnosti – od medija do medija razlikujejo.

Najbrž si moramo večkrat ponoviti tudi, da je knjižna slovenščina danes vitalen in razvit polnofunkcijski jezik v zreli dobi, ki ga aktivno uporablja največje število govorcev in govork v njeni zgodovini. Ne glede na težavnost naloge moramo sprejeti tudi ne-več-uniformno podobo tega jezika, ga razvijati in omogočati orodja za njegovo uporabo. Zato je pomembno, da se pri razpravi o medijih, predvsem javnih, ki so zavezani k skrbi

za ohranjanje jezikovne kulture, poudarja tudi tista vloga, ki odgovorno zrcali jezikovne dogovore in določila ter tako vpliva na oblikovanje govornih norm v zavesti poslušalcev in poslušalk, ki bodo jutri govorci in govorke. Zato ga lahko uporabljamo tudi za kodifikacijsko merilo.

Literatura

- Daneš, František, 1977: K dvěma základním otázkám kodifikace. *Naše řeč*, letn. 60. št. 1. 3–13. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5955>.
- Lengar Verovnik, Tina, Logar, Nataša, Kalin Golob, Monika, 2020: Onkraj samoumevnosti: zaveza javne RTV za jezikovni obstoj in razvoj. Splichal, Slavko (ur.): *Premisleki o prihodnosti javnih medijev*. Ljubljana: Založba FDV. 154–160.
- *Raziskava branosti in bralcev*, 2018. <https://rbb.si/o-projektu/#o-projektu> (dostop 20. 9. 2020).
- Rugelj, Samo, 2017: Ali pri nas res izhaja preveč knjig? *Bukla*, 134–135, 5. 7. 2017. <https://www.bukla.si/revija-bukla/ali-pri-nas-res-izhaja-prevec-knjig.html>.
- Skubic, Andrej, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Beletrina.
- *Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC.

JAVNA GOVORJENA SLOVENŠČINA: KULT ENAKOSTI ALI KULTIVIRANJE RAZLIČNOSTI?

Prof. dr. Marko Stabej
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
marko.stabej@ff.uni-lj.si

Naslovno vprašanje je skoraj retorično, a naj vendarle odgovorim: glede javne govornje slovenščine sem zelo za kultiviranje različnosti in odločno proti kultu enakosti. Zavedam pa se, da je kultiviranje različnosti mnogo težje izvedljivo kot čaščenje kulta enakosti.

Nadaljujem z eno od dveh športnih prispevkov, ki sta mi prišli na misel ob razpravljanju o vlogi javnih medijev pri oblikovanju in učinkovanju sodobne javne govornje slovenščine. Aktualna slovenska kolesarska junaka, Primož Roglič in Tadej Pogačar, sta lahko izjemna motivacija za kolesarjenje v Sloveniji – ne moreta pa biti s svojimi uspehi uporaben učni zgled za običajno mestno vožnjo s kolesom slehernic in slehernikov. Ob običajni vožnji s kolesom moramo upoštevati temeljne predpise, hkrati pa svojo vožnjo nenehno prilagajati številnim okoliščinam, ki so – še posebej v slovenskih mestih, pa tudi na podeželskih cestah – marsikdaj kolesarjenju izrazito neprijazne.

Druga prispevka je pomensko (in namensko) najbrž nekoliko manj razvidna: če bi v danem trenutku povprašali reprezentativni vzorec slovenske javnosti, ali imajo raje nogometni klub Maribor ali Olimpijo, in bi se izkazalo, da ima – recimo – 65 odstotkov raje Maribor, 35 pa Olimpijo, kakšen podatek bi s tem dobili in kaj bi lahko z njim naredili? Morda bi nam prišel prav, če smo oglaševalci ali prireditelji nogometnih tekem. S podatkom pa si ne bi mogli pomagati ne pri presoji kvalitete obeh klubov ne pri ocenjevanju njune ligaške perspektivnosti. Predvsem pa večja (trenutna, saj se lahko slika zaradi različnih dejavnikov kaj hitro spremeni) priljubljenost enega kluba še ne pomeni, da je drugi klub (in vsi preostali vred) na slovenskem prizorišču odveč. Če želimo imeti v Sloveniji razvit nogomet, je v danih okvirih treba imeti večravninsko državno ligo, hkrati pa možnost udeležbe v mednarodnih ligaških in pokalnih tekmovanjih. Za uvrščanje na državno in mednarodno lestvico pa so merodajni rezultati moštev, ne njihova javna priljubljenost – četudi podatek o njej imamo.

Slovensko jezikoslovje se /.../ pretežno še vedno ne zanima za to, kako vse ljudje slovenščino zares različno govorimo, in zato tega tudi v glavnem ne vemo.

Ligaška tekmovanja so lahko prisposodba za jezikovno variantnost, in to na vseh jeziko(slo)vnihih ravneh, pravzaprav pa tudi v vseh sporazumevalnih položajih oziroma diskurzih. Variantnost je nekaj nujnega za polno in prilagodljivo jezikovno življenje skupnosti, saj omogoča preplet in igro moči posameznih variantnih izrazil in tako, če nadaljujemo športno metaforično, v danem trenutku in danem govornem položaju lahko zmaga najboljšo izrazilo.

Javni govorni mediji (in s tem tule ne mislim le na javno, temveč tudi na zasebno financirane) so okvir takega jezikovnega ligaškega tekmovanja. In kot pri vsakem drugem takem tekmovanju tudi pri tem posamezna ali sezonska zmaga ne pomeni zmage za vse večne čase, saj se krog vrtil naprej. Zato je raznolikost govornih medijev ključna za polno življenje slovenščine in njene jezikovne skupnosti.

Slovenska javna radiotelevizija (skupaj z močno spletno komponento) v ožjem smislu, torej javno financirani, neodvisni medij, ima glede tega gotovo posebno vlogo, saj edini lahko zagotavlja celovito vsebinsko in jezikovno raznolikost, ki ni neposredno odvisna samo od množične in vsesplošne všečnosti oz. poslušnosti in gledanosti. Ta medij ponuja celo paleto govornih slovenščine – od skrajno specializirane poklicne spikerske govorice do najrazličnejših govornih varietet takih in drugačnih občasno ali stalno gostujočih govork in govorcev. S tem ko ponuja to paleto, hkrati tudi oblikuje in preoblikuje jezikovna stališča ter – manj neposredno in počasneje – jezikovno zmožnost jezikovne skupnosti. To je največja dragocenost javnega medija, vsaj z jezikovnega stališča.

Zdi se namreč, da je raznolikost javnega govora v slovenščini v stališčnem sistemu skupnosti še vedno bolj problem kot vrednota, saj je ne pojmuje kot (sodobno) moč jezikovne skupnosti, ampak kot šibkost, ki jo je treba odpraviti, preseči. Tako lahko razumemo (čeprav je mogoče tudi drugačno razumevanje) tudi sodobna slovenistična jezikoslovna normativna prizadevanja za nov, natančnejši in specializirani samostojni pravorečni priročnik slovenščine. To se najbrž zdi prava pot k cilju množičnega obvladovanja zborne izreke slovenščine (ki naj bi bila definirana na podlagi opisa govora neke reprezentativne množice vrhunskih govork in govorcev slovenščine). Tak pogled seveda dopušča tudi jezikovno raznolikost, vendar le v navpični hierarhiji varietet, ki so družbeno primerne le za »svoje« sporazumevalne položaje. Poleg te hierarhije pa je problematičen tudi sam cilj in njegova uresničljivost. Je smisel učenja zborne govorne slovenščine ta, da sicer zares prave zborne govorne slovenščine nihče ne zna (in/ ali noče govoriti) z izjemo posebej izurjenih spikerjev in spikerk, da pa se ljudje po svojih najboljših močeh temu vsaj približajo? V smislu bolje vsaj nekaj kot nič (vse pa je prihranjeno samo za redke)? Ali pa je mogoče sam opis in hkrati praktično šolsko in izvenšolsko poučevanje zborne govorne norme slovenščine vendarle tako korenito spremeniti in izboljšati, da bomo lahko po potrebi vsi kolesarili kot Tadej Pogačar (oziroma govorili kot Ivan Lotrič)? Če se to ni zgodilo v zadnjem poldrugem stoletju javne govorne slovenščine, je nekam težko sprejeti domnevo, da je to izvedljivo v

sodobnih časih, ki različnost in raznolikost omogočajo in podpirajo na čisto drugačen način kot nekdanji.

Toda ozaveščanje o jezikovni raznolikosti kot vrednoti bi bilo potrebno temeljito okrepiti; predvsem v šolstvu, pa tudi v drugih javnih sistemih, seveda tudi v medijih. Po drugi strani pa – vsaj v nekaterih vidikih – tudi v samem jezikoslovju. Seveda jezikovna norma – tudi zborna – ni odveč. A tudi cilj v bistvu ni enoten. Načrtovanje norme govornega knjižnega jezika je v marsičem drugačno glede na to, koga imamo pri načrtovanju v mislih. Nekaj drugega so tuji govorniki in govornice slovenščine, nekaj drugega učinkovita aplikacija za sintezo govora, nekaj drugega poklicni napovedovalci in napovedovalke, nekaj drugega splošno osnovno- in srednješolsko izobraževanje. Govorniki in govornice se javnega govornenja v manjši meri učimo neposredno z učenjem (tudi če je pospremljeno s praktično vajo) pravorečja kot takega – želimo se naučiti tako govornico, ki se zdi v javnosti sprejemljiva in bi jo znali po potrebi prilagajati tudi nepredvidljivosti trenutkov. Glavnina tega učenja poteka s posnemanjem. Zelo redko s posnemanjem enega samega govornika, temveč s posnemanjem mozaika govornikov in njihovih govornikov ... od vzgojiteljice v vrtcu, tega in onega učitelja v šoli, profesorice na fakulteti do vsečnega radijskega povezovalca ali internetne vplivnice ...

Po drugi strani pa imamo govorniki in govornice slovenščine težave že z naslednjim spoznanjem: če nam osebno nekaj ni vseč, še ni rečeno, da je samo po sebi slabo ali narobe. Uporaben slogan sodobnega javnega govornenja v slovenščini bi se mi zato zdel *dopuščanje različnih okusov in upoštevanje minimalnega standarda* – o katerem se je seveda še treba dogovoriti, oziroma natančneje, naučiti dogovarjati in – sprejemati. Minimalnega standarda pa si ne predstavljam v obliki nekega jasno opredeljenega najnižjega praga, temveč v obliki široke množice za javno govornico sprejemljivih izrazil. Ta množica *de facto* že obstaja, a jo samo slutimo, dobro pa je ne poznamo.

Slovensko jezikoslovje se namreč pretežno še vedno ne zanima za to, kako vse ljudje slovenščino zares različno govorimo, in zato tega tudi v glavnem ne vemo. Še vedno se omalovažujoče govorniki o »jeziku ulice«, »nekultiviranih govornikih«, ki nimajo kaj početi na jezik(osl)ovnem Parnasu, in podobnem. Še vedno iščemo »prave« govornice in govornice, ki naj bi edini lahko dali verodostojne podatke o jeziku. Dojemanje jezikovne zvrstnosti je razmeroma togo in normativna pričakovanja glede jezikovne rabe, zlasti govornice, pogosto nerealna. Dela je zato še veliko.

GOVORJENI KNJIŽNI JEZIK¹

Dr. Tanja Mirtič

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

tanja.mirtic@zrc-sazu.si

Govorjeni knjižni jezik se uporablja zlasti v javnih formalnih govornih položajih. Pozna različne uresničitve – od branega govora do prostega govorjenja (Tivadar 2004: 444). V sodobnem medijskem prostoru je v realnih govornih situacijah pogosto prisotno tudi kombiniranje različnih uresničitvev. Raba govorenega knjižnega jezika je mnogokrat povezana z vnaprej pripravljenim besedilom, vendar ne vedno. Tudi povsem spontano izražanje je lahko knjižni govor, a z deloma lastnimi zakonitostmi.

Mediji imajo pomembno vlogo pri oblikovanju in razvoju govorenega knjižnega jezika. Govornih položajev, kjer se uporablja govorni knjižni jezik, je veliko. Za vsestranski razvoj knjižnega jezika je pomembna vsebinska raznovrstnost predvajanih vsebin, svojevrstno vlogo pri učinkovanju knjižnega jezika ima tudi kultiviranost izraza. Poznavanje knjižne izreke predstavlja dobro osnovo za preklapljanje med posameznimi pojavnimi oblikami govorenega jezika (prim. Hůrková 1995).

Čeprav je govorno izražanje razvojno gledano prvotna oblika sporazumevanja, raziskavam govorenega jezika v preteklosti ni bilo posvečeno veliko pozornosti, zato je v sferi govorenega jezika še danes občutno opažen primanjkljaj temeljnih raziskav, obenem pa velik problem izkazuje tudi pomanjkanje relevantnega gradiva za celostne raziskave govorenega (knjižnega) jezika.

Govorno izražanje se od zapisanega v marsičem razlikuje, zlasti če gre za spontano tvorjena besedila. Govorjeni jezik se tudi spreminja hitreje in običajno pozna več dvojničnosti kot zapisani. Na več pojavnih oblik določene besede oz. več izgovornih možnosti v knjižnem jeziku vpliva več dejavnikov, med pomembnejšimi so zagotovo pestra narečna razčlenjenost slovenskega jezikovnega prostora, razni nalikovni procesi, ohranjanje arhaičnih oblik v jeziku, tujejezični vplivi in morfoložizacija naglasa.

Govorjeni knjižni jezik izkazuje precej izgovornih dvojnic, ki so pomemben element knjižnega govora, prispevajo k večji sprejemljivosti knjižnega jezika med govorce

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS, ter v okviru aplikativnega podoktorskega projekta *Rastoča baza pravorečnih težav* (Z6-1890) in aplikativnega projekta *OptiLEX* (L7-9406), ki ju delno financira ARRS.

slovenščine, omogočajo natančnejši opis sodobnega jezikovnega stanja in preseganje premočrtnega razumevanja norme. Dvojnice kažejo kontinuiteto razvoja norme, lahko pa prispevajo tudi k pomenski in stilni diferenciaciji (prim. Nebeská 199: 48–50). Raziskave nakazujejo, da v sodobni knjižni slovenščini obstaja veliko izgovornih dvojnic, kjer v rabi povsem enakovredno soobstajata dve možnosti izgovora (npr. naglasno mesto pri samostalniku *tukan* (*túkan* in *tukán*), kakovost naglašene e pri samostalniku *center* (*cénter* in *cênter*), izgovor črke *l* pri samostalniku *kolk* (*kolk* in *kouk*)). Obstajajo tudi zgledi, kjer poleg običajne prednostne izgovorne možnosti v jezikovni praksi obstaja izgovorna dvojica, ki je v sodobni knjižni slovenščini manj pogosta in postopoma izginja iz rabe (denimo poleg danes običajnejših *čemaž*, *bivák*, *éncijan* tudi manj pogoste dvojnice *čémaž*, *bivak*, *enciján*).

Če želimo oblikovati realen opis sodobnega stanja in ugotoviti dinamiko ter tendence določenega glasoslovnega pojava, je pri procesu raziskave pogosto treba preučiti vsako besedo posebej. Sodobni govorniki knjižni jezik izkazuje več perečih glasoslovnih problemov. Zelo pestra je problematika naglasnega mesta, saj slovenščina nima stalnega naglasnega mesta, tudi pravila, ki bi v celoti s sinhronega stališča pojasnjevala naglasno mesto, ne obstajajo. Govorci se naglasno mesto praviloma naučijo skupaj z besedo. V sodobni knjižni slovenščini precej besedja izkazuje neustaljenost v naglaševanju (denimo samostalniki s končajem *-ija*, npr. *televizija*, *agencija*; prevzeti samostalniki s končajem *-on*, npr. *argon*). Znotraj posameznih skupin obravnavanega besedja sodobne raziskave nakazujejo več različnih skupin (npr. nekateri prevzeti samostalniki s končajem *-on* izkazujejo vse pogostejše naglaševanje na končaju *-on* (npr. *bizon*), obstajajo pa tudi samostalniki, kjer je naglaševanje na osnovi še vedno prevladujoče (npr. *radon*); pri nekaterih tovrstnih samostalnikih pa se dvojničnost sploh ne pojavlja (npr. *neon*, *kripton*)).

Čeprav je govorno izražanje razvojno gledano prvotna oblika sporazumevanja, raziskavam govornega jezika v preteklosti ni bilo posvečeno veliko pozornosti, zato je v sferi govornega jezika še danes občutno opažen primanjkljaj temeljnih raziskav, obenem pa velik problem izkazuje tudi pomanjkanje relevantnega gradiva za celostne raziskave govornega (knjižnega) jezika.

Prav tako se v sodobni knjižni slovenščini določene spremembe pojavljajo tudi pri kakovosti naglašanih *e* in *o*, ki sta lahko v slovenskem knjižnem jeziku široka (odprta) ali ozka (zaprta). V novejšem prevzetem besedju, zlasti prevzetem iz/prek angleškega jezika, sta široka naglašena *e* in *o* pogostejša, saj na slovenščino v sodobnem času bolj kot zapis vplivajo izgovorne značilnosti prevzetega besedja. Velik je tudi vpliv govornih medijev (prim. Tivadar in Šuštaršič 2001: 119). Poleg vpliva izvornega jezika (pri prevzetem besedju) lahko na uveljavljanje določene izgovorne možnosti vpliva vrsta drugih dejavnikov (npr. znotrajparadigmatska izravnava pri samostalniku *bober*, naslonitev prevzete besede na besedo iz jedrnega besedišča pri samostalniku *blog*; prim.

Mirtič 2019). Tovrstno izgovorno dvojničnost izkazuje tudi najnovejše besedje, kar lahko vidimo na primeru samostalnika *covid-19*. Najnovejše raziskave izkazujejo, da se v sodobni knjižni rabi enakovredno pojavljata dve izgovorni možnosti: [kóvitdevétnajst] (41 % anketirancev) in [kôvitdevétnajst] (40 % anketirancev).² Covid-19 je prevzeta beseda, kjer bi danes načeloma pričakovali izgovor s širokim naglašenim *o*. Tudi položaj samoglasnika *o* pred raznozložnim v običajno nakazuje široki sledeči *o*, čeprav to ne velja brezizjemno (npr. dvojniska oblika prihodnjika glagola *biti bóva*) (prim. Jezikovna svetovalnica <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4273/izgovarjava-kratice-covid-19>).

Tudi pogosto izpostavljena problematika izgovora črke *l* nakazuje zanimive razvojne tendence. Analiza gradiva potrjuje, da je problematika zelo kompleksna, saj je sodobna jezikovna praksa zelo raznolika. Zagotovo pa lahko trdimo, da je v sodobni knjižni slovenščini pri vse več samostalnikih progresiven izgovor z *l*, pri nekaterih pa ima lahko tudi pomenskorazločevalno vrednost. Samostalnika *drsalka* in *plezalka* v pomenu *obuvala* izkazujeta izgovor z *l*, ko pa govorimo o osebi, se v sodobni rabi pojavljata obe možnosti izgovora, nekoliko pogostejši je še vedno izgovor z dvoglasniškim *ɥ*. Pri (nekaterih) samostalnikih s priponskim obrazilom *-ilec* oz. *-ilka* (npr. *samohranilec*, *samohranilka*; *čistilec*, *čistilka*) pa opazimo, da izgovor z *l* v sodobni rabi prevladuje.

Govorjeni knjižni jezik se razvija in spreminja, kar dokazuje njegovo živost in vitalnost. Tudi zanimanje jezikovnih uporabnikov zanj je veliko, kar je med drugim pokazala anketna raziskava pri ciljnem temeljnem raziskovalnem projektu *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (prim. Ahačič idr. 2017). Za razvoj in obstoj govorenega knjižnega jezika smo odgovorni vsi govorci, pomembno pa je, da se pri uporabi knjižne slovenščine počutimo samozavestno in udobno. Ker ima govorni knjižni jezik poleg osnovne sporazumevalne funkcije tudi velik kulturni pomen, je določena stalna skrb zanj nujna, pretirana skrb pa je nevarna, saj lahko povzroči nedostopnost knjižne izreke, obenem pa tudi zamegli sodobni jezikovni razvoj.

Literatura

- Ahačič, Kozma idr., 2017: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasanik_l_kod_0.pdf.
- Hůrková, Jiřina, 1995: *Česká výslovnostní norma*. Praga: Scientia.
- Mirtič, Tanja, 2019: Glasoslovne raziskave pri pripravi splošnega razlagalnega slovarja. Tivadar, Hotimir (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest. Obdobja 38*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 81–90. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2019/10/Obdobja-38_Mirtic.pdf.
- Nebeská, Iva, 2003: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praga: Karlova univerza.

² V spletnem perceptivnem testu je sodelovalo 500 respondentov različnega lokalnega porekla, različne starosti, izobrazbe in poklicev.

- Tivadar, Hotimir, 2004: Podoba in funkcija govorenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 437–452. <http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/22-Tivadar.pdf>.
- Tivadar, Hotimir, Šuštaršič, Rastislav, 2001: Otvorena pitanja standardnoga slovenskog izgovora. *Govor* 18/2, 113–122.
- Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/4273/izgovarjava-kratice-covid-19> (dostop 12. 10. 2020).

RAZPRAVA I

Prof. dr. Andreja Žele

Pozdravljeni. Mislim, da smo zdaj lahko potrdili, da, kar se jezika tiče, osvobaja predvsem čim širše vedenje o tem jeziku, ne pa tisto, da nam je vse dovoljeno v jeziku. Menim, da tukaj nekaj zadnjih prispevkov lepo potrjuje to, da moramo mi kot poklicni ukvarjalci s tem jezikom slediti toku živega jezika in ga čim hitreje opisovati, kar nam pa ne uspeva najbolje. In mislim, da je to zadnji referat lepo potrdil – še vedno se ukvarjamo z izgovorom *l*-ja, to je zelo stara, nikoli končana zgodba, ker je živi jezik pisno proti govorjeno vedno v dinamiki, gibanju. Na tem mestu bi kolegico Tanjo Mirtič vprašala, kaj se ji zdi – kam oziroma v kateri smeri gre ta izgovor pri novejših besedah, recimo *l*-ja. Bi lahko izpostavila par primerov?

Dr. Tanja Mirtič

Vsekakor gre v smeri izgovora z *l*-jem, torej ne dvoustničnega, dvoglasniškega izgovora. Zanimiv primer so zlasti samostalniki, ki poleg tega, da označujejo osebo, označujejo tudi predmet, recimo *brisalec*, *brisalca* – tukaj je tudi pri osebi po raziskavah in po mojem lastnem jezikovnem občutku zelo pogost izgovor z *l*-jem. Ta problematika je res zelo raznolika – kot sem že povedala primer: *samohranilka* (izgovor z *l*-jem), *samohranilka* (izgovor z dvoustničnim *lj*-jem), kjer najverjetneje na izgovor vpliva tudi to, da je najprej obstajalo poimenovanje za žensko osebo, torej *samohranilka* (izgovor z *l*-jem), in se je zato potem tudi pri *samohranilcu* uveljavil ta izgovor, podobno pri *čistilka* – *čistilec*, *čistilca*.

Prof. dr. Marko Stabej

Dobil sem še eno športno metaforo, se opravičujem, ob branju raziskovanja dvojničnosti – meni se zdi najbolj verodostojna obravnava dvojničnosti, da imaš realne posnetke avtentičnega govora, ki niso izzvani, zato ker če nekoga sprašuješ, kako reče, ne veš, če res reče ali vrednoti. Predvsem pa je tukaj neka predpostavka, kjer naše jezikoslovje še vedno prevečkrat pade v past, da je en človek ena varianta. Premalo se zavedamo, da vsi glede marsičesa oklevamo in govorimo dvoje. Tukaj pride na vrsto obljubljena športna metafora – če bi spraševali vzorec ljudi, reprezentativen vzorec, ali bi raje navijali za NK Maribor ali NK Olimpijo. Dobiš nek odgovor, na primer 40 za ene, 60 za druge, a v bistvu s tem ne izveš nič, zato ker imaš v ligi ekipe, ki se bojujejo v prvenstvu, in enkrat je boljša ena, drugič druga. Da to narediš, moraš imeti ligo z več ekipami. Ali je recimo v *jezikoslovni ligi* pri tovrstnem normiranju – če ugotovite, da je na primer raba 5 % proti 95 % – to že znak, da 5 % ne sodi v sodobno normo, če jo predpisuješ, ali kje je tukaj meja?

Dr. Tanja Mirtič

To je zelo težko reči na splošno, kar se tiče naglasa in izgovora, delamo od besede do besede. Tukaj bi izpostavila en velik problem, ki ga imamo pri raziskovanju govorjene knjižne slovenščine, in sicer to, da nimamo korpusa, nimamo relevantnega korpusa, kjer bi res lahko ugotavljali dejansko rabo. Mi si zato, ker tega ni v Sloveniji – upam, da se bo v prihodnosti začelo delati na tem oziroma vsaj na neki zbirki govorjenih besedil, ki

bi bila primerna za pravorečne analize –, pomagamo s t. i. perceptivnimi testi. In sicer tako, da posnamemo vse možnosti izgovora in potem anketiranci ovrednotijo, katera možnost je po njihovem mnenju najprimernejša oziroma najbolj sprejemljiva v govorni knjižni slovenščini. Ta metoda se je izkazala za precej dobro in dobimo zelo veliko zanimivih podatkov, hkrati pa gradimo most med uporabniki in raziskovalci govornega knjižnega jezika.

RTV SLOVENIJA – IZOBRAŽEVALNO SREDIŠČE?

Prof. dr. Hotimir Tivadar
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si

RTV Slovenija ima v slovenskem prostoru velik ugled, prav tako pa ima tudi veliko odgovornost tako pri informiranju kot zabavi in tudi izobraževanju. Izobraževalna vloga nacionalnega medija je sicer v zadnjem času potisnjena v ozadje. To lahko vrednotimo tudi skozi konceptualni napredek, ki se je oblikoval v okviru Izobraževalnega središča RTV Slovenija v letu 2003 in se v naslednjih 7 letih počasi oblikoval in se nato v naslednjem desetletju skoraj povsem izgubil. Mislim, da lahko glede na zapisano na spletni strani RTV Slovenija zatrdimo, da je to središče predvsem služba za pridobivanje nacionalne poklicne kvalifikacije, pri čemer opravlja tudi pomembno vlogo sodelovanja z različnimi izobraževalnimi institucijami (RTV Slovenija 2020). Razlogi za stagnacijo RTV Slovenija kot vseslovenskega izobraževalnega središča so predvsem kadrovske narave, saj se je nekaj prepoznavnih in izkušenih sodelavcev upokojilo. Vse skupaj pa izvira tudi iz neustreznega statusa izobraževanja, ki je pogosto v širši javnosti predstavljeno kot nepotrební strošek. Izobraževalni proces je namreč dolgotrajno delo, ki ima dolgoročne učinke. Poleg tega se na Slovenskem tudi v humanistiki pričakuje, da bodo diplomanti oz. maturanti že z zaključnim izpitom oz. diplomo obvladali vse potrebno za delo pred in za kamero, pred oz. za mikrofonom. Tak pogled na izobraževanje in učitelje oz. trenerje medijskih vsebin vpliva tudi na položaj jezikovne kulture in na sam status programskih delavcev, h katerim spadajo tudi fonetiki in lektorji ter drugi ustvarjalci, ki skrbijo v prvi vrsti za kakovost jezika na nacionalnem mediju. V tem prispevku izpostavljamo predvsem del izobraževanja, ki vpliva na jezikovno kulturo, čeprav je seveda medijsko izobraževanje tudi marsikaj drugega.

Slovenski jezik je za slovenske govorce in kulturo statusni simbol, je narodnoidentifikacijski, narodnozdrževalni in narodnoreprezentativni element. Pri tem se pogosto poudarja predvsem knjižni jezik oz. knjižno izreko, ki jo skrbno negujejo predvsem na nacionalnem mediju, še posebej na Radiu Slovenija.

Slovenski jezik je za slovenske govorce in kulturo statusni simbol, je narodnoidentifikacijski, narodnozdrževalni in narodnoreprezentativni element. Pri tem se pogosto poudarja predvsem knjižni jezik oz. knjižno izreko, ki jo skrbno negujejo predvsem na nacionalnem mediju, še posebej na Radiu Slovenija. Začetki Radia Slovenija, takrat Radia Ljubljana, segajo v prvo polovico 20. stoletja (1928; Brojan 1999; Tivadar 1999, 2003), ko so ljubljanski radio že od samega začetka in tudi v nadaljevanju pomembno oblikovali slovenisti (Koblar, Finžgar, Župančič, Rupel idr.). Izobraževalne temelje pa je t. i. radijska šola govora dobila z govornotehnično izobraženo igralko Ano Mlakar, ki se je na radiu pojavila kot napovedovalka že leta 1945, v nadaljnjih desetletjih pa je kot radijska napovedovalka in inštruktorica za govor (po letu 1960) vzpostavila radijsko šolo govora, ki so jo potem nadaljevali Nada Šumi, Marta Kocjan Barle, Tončka Godina, Ludvik Kaluža in drugi (prim. Sinkovič 2012: 76). Sinonim za radijsko šolo je sčasoma postala predvsem Ajda Kalan, ki je bila mentorica mnogim napovedovalcem in je bedela nad knjižno izreko. Konec osemdesetih let se je začel vzpostavljati dvotirni sistem izobraževanja radijskih govorcev: teoretični pouk pri fonetiku (slovenistu) in praktično izobraževanje pri mentorju govora. S Centrom za kulturo govora so se vzpostavili temelji za dosledno izobraževanje tako napovedovalcev kot tudi voditeljev in drugih radijskih govorcev. Še vedno namreč na radiu Slovenija velja, da mora vsak radijski govorci skozi vsaj nekajmesečno, če ne celoletno govorno šolanje, kar velja tudi za prepoznavnejše televizijske govorce. Z Izobraževalnim središčem RTV Slovenija, ki je v svojih najplodovitejših časih imelo čez 200 programov, več kot 100 redno izvajajočih (Rutar 2012: 10), naj bi se dodatno krepila jezikovna kultura nacionalnega medija in slovenskega jezika kot celote. Tudi zato je bila v aprilu 2009 podana pobuda za okrepitev statusa slovenskega jezika, lektorjev in drugih skrbnikov za kakovostni jezik, tako na radiu kot televiziji (seja programskega sveta RTV Slovenija, 21. 4. 2009). Končni sklep je bil priprava dokumenta o krepitvi govornega izobraževanja na radiu in televiziji, pri čemer je vodilno vlogo prevzel takratni direktor Radia Slovenija Vinko Vasle. Po oblikovanju skupnega dokumenta, ki je predvideval krepitev govornega izobraževanja in tudi statusa lektorjev in fonetikov (11. 5. 2009, naslov dokumenta *Govorna in jezikovna kultura*), se je vsa skrb za jezik postopoma ponovno prenesla na radijsko šolo. Izobraževalno središče pa je postajalo »kvalifikacijski center«, ki skrbi za priznavanje izobrazbe oz. pridobivanje nacionalne poklicne kvalifikacije na podlagi izkušenj in preteklih oz. posameznih dodatnih izobraževanj. S tem je bila na žalost izgubljena priložnost po še kakovostnejši in bolj individualni obravnavi in razvoju vsakega javnega govorca na radiu in televiziji, s čimer bi bila RTV Slovenija eden od izobraževalnih stebrov slovenskega jezika in kulture nasploh, njeni govorce pa model za ostale medijske hiše. S selitvijo v novejša prostora na Trubarjevi (po letu 2009) je po nekaj uspešnih izobraževalnih projektih postopoma sledila stagnacija in ugasnitev mnogih kakovostnih programov, ki bi se seveda morali še nadgraditi in optimizirati.

Slovenski jezik še posebej v svoji medijski podobi potrebuje referenčni izobraževalni center, ki bi zagotavljal ustrezno govorno-vizualno specializacijo na področju medijev. Diplomsko oz. magistrsko delo s področja novinarstva in drugih humanističnih ved, pa tudi drugih področij, je samo vstopnica v proces nadaljnega permanentnega (vseživljenjskega) medijskega izobraževanja, pri katerem morajo sodelovati tako praktiki (medijski delavci) kot tudi drugi predavatelji (strokovnjaki izven medijske hiše), ki potem skupaj sooblikujejo kakovostnega govorca, v končni fazi potem radijski, televizijski in drugi govorjeni ter avdio-vizualni program nasploh. Brez dodatnega vložka in zagotovitve dodatnih izobraževalnih programov je težko pričakovati napredek na področju govorne artikulacije in interpretacije v medijih, kar se pogosto pozablja. Spontana in stihijska medijska »specializacija« na področju jezika namreč vpliva tudi na NEkakovost celotnega sporočanja, kar je ob prevladujoči tabloidnosti medijev, tudi oz. še posebej televizije (Luthar 1998), samo še dodatek k že tako izpraznjenemu medijskemu (tudi spletnemu) sporočanju.

Priložnosti za izboljšanje je tudi na RTV Slovenija še veliko, tudi na področju jezika, kjer sicer še vedno pomemben steber predstavlja radijska šola govora in kakovostni govorniki Radia Slovenija. Toda samo radijsko izobraževanje ni dovolj za vse profesionalne govorce nacionalnega medija, predvsem pa je televizija povsem drug medij, prihajajo pa še novi elektronski prenosniki govorjenega jezika. Tudi zato bi bilo dobro (ponovno) vzpostaviti kakovostno organizirano Izobraževalno središče RTV Slovenija.

Literatura

- Brojan, Matjaž. 1999: *Začetki radia na Slovenskem*. Ljubljana: Modrijan (Radio Slovenija).
- Luthar, Breda, 1998: *Politika teletabloidov*. Ljubljana: Open Society Institute – Slovenija.
- Rutar, Simona, 2012: *Pregled govorcev v medijih (RTV Slovenija vs. retorične šole)*; diplomsko delo. Ljubljana: [S. Rutar].
- RTV Slovenija, 2020: *Naš prispevek družbi. Izobraževanje*. <https://www.rtvlo.si/rtv/kdo-smo/nas-prispevek-druzbi/izobrazevanje/532432> (dostop: 15. 10. 2020).
- Sinkovič, Natalija, 2010: *Smernice za kulturo radijskega govora (na primeru Radia Slovenija)* [na spletu]; (diplomsko delo). 2010. [N. Sinkovič]. [Dostopano 19 oktober 2020]. Pridobljeno s: <https://dk.um.si/lzpisGradiva.php?lang=slv&id=13642>.
- Tivadar, Hotimir, 1999: Fonem /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 47/3. [341]–361.
- Tivadar, Hotimir, 2003: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. Gajda, Stanisław, Vidovič-Muha, Ada (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; [Ljubljana]: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. [281]–299.

JEZIK NA RTV KOT MERILO; MERILA ZA JEZIK NA RTV¹

Doc. dr. Tina Lengar Verovnik

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede; ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
tina.verovnik@fdv.uni-lj.si, tina.lengar-verovnik@zrc-sazu.si

Prevladujoča forma govora na javnem radiu je bila vsaj do 60. let prejšnjega stoletja branje, njegova norma pa zborni jezik. Z vstopanjem nešolanih govorcev v dvogovorne oblike od začetka 70. let dalje (takrat zlasti z oddajo Val 202) se je to začelo spreminjati. Hkrati so se diverzificirale tudi žanrske pojavne oblike in krepi se je začelo zavedanje o raznolikosti, tudi jezikovni, ki se je z razvojem tehnologij in z družbenimi spremembami pred prelomom tisočletja v javnem prostoru le še povečala. Danes lahko z jezikovnega vidika zelo v grobem in zgolj shematsko govorimo o dveh vrstah radijskih in televizijskih govornih vsebin. Ene nastajajo sproti (ali se kot prosto tvorjene vsaj predstavljajo poslušalcem/gledalcem), večinoma v dialogu, in niso podvržene standardizaciji v ožjem pomenu besede. Gre namreč za žanre, ki jih ni mogoče uvrstiti v domeno »pravilnega«, kvečjemu v domeno »primernega« (gl. Skubic 2005), pri čemer se načela primernosti oblikujejo in utrjujejo skozi prakso. Ta načela seveda niso arbitrarna; širši okvir jim na RTV postavljajo zakonski in drugi dokumenti, o katerih nekoliko kasneje. V vsakem primeru pa govor na javnem mediju marsikomu predstavlja merilo, kako govorno oblikovati podobne vsebine, ko izstopimo iz sfere zasebnega.

Berta Golob je leta 1979 zapisala, da se Slovenija vsak večer ob pol osmih spremeni v veliko učilnico, naslednji dan pa mnogi že posnemajo jezik, kakršnega so slišali od govorcev pri televizijskem dnevniku. Z enako samoumevnostjo je leta 2010 ameriški jezikoslovec Grant Lundberg za potrebe ankete, izvedene med govorce slovenščine, knjižnojezikovni standard opisal s »kakor se govori npr. v televizijskih informativnih oddajah«. Nihče od njegovih anketirancev ni za nobeno od v vprašalniku navedenih situacij ocenil, da v njej dosega to raven, kar niti ni presenetljivo. Knjižnojezikovni standard, sploh govorni, namreč v življenju večine govorcev slovenščine predstavlja zgolj težišče, h kateremu se po najboljših močeh in znanju nagibamo, kadar je po naši presoji in védenju zahtevan. Do njega lahko vzpostavimo tudi drugačen odnos. Ustvarjalci

¹ Sestavek je delno povzet po prispevku Onkraj samoumevnosti: zaveza javne RTV za jezikovni obstoj in razvoj (avtorice: Tina Lengar Verovnik, Nataša Logar, Monika Kalin Golob; objavljeno v zborniku *Premisleki o prihodnosti javnih medijev*, ur. S. Splichal, Založba FDV, 2020, str. 154–160).

nekaterih radijskih medijev, s katerimi občasno sodelujem, npr. ugotavljajo, da bi preveč vestno sledenje standardni izreki – celo pri očitno branih besedilih – lahko odvrnilo njihovo poslušalstvo, zato jo prilagajajo na mestih, ki so njihovemu (denimo lokalnemu) občinstvu preveč tuja. Enako velja za izbor besed in besednih zvez, za oblikoslovne izbire in tako dalje. A tudi to ne spremeni dejstva, da merilo za spremembe in odklone obstaja – in da je to govor javne RTV, ki ga moji sogovorniki navajajo bodisi kot vzor bodisi za primerjavo.

Gledano skozi prizmo jezikovne moči javnega medija, so govorni modeli ena od dobrin, ki jih ta daje na voljo vsem državljanom. Kakovost javnih dobrin pa ni samoumevna in tudi lahkotnost obvladovanja najzahtevnejše jezikovne oblike je zgolj navidezna ter posledica dolgotrajnega izobraževanja in predvsem izjemnega notranjega strokovnega zaledja, ki je z vidika zunanje stroke in znanosti pogosto neupravičeno spregledano. Radio Slovenija denimo goji bogato tradicijo govornega izobraževanja z lastnim centrom za kulturo govora, ki združuje specializirane fonetike in mentorje za govor. Za jezikovno pregledovanje napisanih besedil, povratne informacije o govoru ter stalno izobraževanje novinarjev in voditeljev skrbijo strokovnjaki jezikoslovci oz. lektorji. RTV je ena prvih vstopnih točk za nove izraze in vsak dan nova tuja lastna imena, pri katerih je treba šele ugotoviti, kako jih izgovorno in oblikoslovno prilagoditi slovenščini. Vloga lektorjev in tudi novinarjev pri tem je izjemno pomembna in odgovorna.

Še tako podroben popis in napotki ne morejo sami po sebi spodbuditi načelne visoke odgovornosti do slovenskega jezika v programih in vsebinah javnega medija.

Žal izkušnje izpred desetletja, ko je kriza med drugim močno posegla v založništvo, kažejo, da so založbe najprej začele varčevati pri jezikovnem pregledovanju knjig. Oziroma so v najboljšem primeru odgovornost za jezikovno korektnost prenesle na avtorje in prevajalce. Podobne zahteve pred svoje novinarje in voditelje že zdaj postavljajo mnogi zasebni radijski mediji; le redki si lahko privoščijo organiziranje govornega izobraževanja, lektorjev načeloma nimajo, zato odgovornost in stroški za morebitno individualno izobraževanje padejo na posameznika. Takšen scenarij bi za jezik na javnem mediju pomenil velik udarec.

Anketa v okviru projekta Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov² je pokazala, da so lektorji in drugi strokovnjaki jezikoslovci neprecenljivi tudi pri udejanjanju jezikovne uredniške politike programov RTV, ki je – za razliko od drugih medijev – visoko regulirana. Poleg Zakona o javni rabi slovenščine in Zakona o medijih je obvezujoč še Zakon o Radioteleviziji Slovenija, ki v 16. alineji 4. člena določa, da RTV »posebno pozornost posveča razvijanju splošne, jezikovne in politične kulture«. Zaradi ohlapnosti te zakonske dikcije je na javnem mediju natančnejše

² Projekt je potekal med 1. 10. 2016 in 30. 9. 2017 (več na: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>).

določilo vključeno v notranji programski dokument z naslovom Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija. Ta v poglavju 1.9 navaja različne tipe diskurzov in jezikovne različice, po katerih lahko govorci v njih posegajo.

Odstavek, v katerem najdemo te napotke, pa je težko prevesti v konkretne situacije. Zakaj? Kot je pokazala že prej omenjena anketa med sodelavci RTV (podrobneje v Lengar Verovnik 2018), se je le 23 % anketirancem zdel dokument v popisu diskurzov in jezikovnih zvrsti dovolj natančen in izčrpen, 21 % vprašanih ima glede tega manjše pridržke, vsem drugim (tj. 56 %) pa se je zdel bodisi preveč splošen bodisi so se jim zdeli v njem uporabljeni jezikoslovni pojmi in koncepti (npr. splošni pogovorni jezik) v času hitre siceršnje in tudi jezikovne dinamike nujno potrebni prevetritve. Del anketirancev je ugotavljal tudi, da je dokument za to področje neodločen ali nepotreben. Z drugimi besedami: še tako podroben popis in napotki ne morejo sami po sebi spodbuditi načelne visoke odgovornosti do slovenskega jezika v programih in vsebinah javnega medija. Kako to odgovornost konkretizirati in jo negovati, ni ravno vprašanje za milijon evrov, a bi tak denar prišel prav tudi za krepitev in ne krnitev RTV-jeve notranje jezikoslovne stroke in izobraževanja – torej segmenta, ki odločilno in od znotraj oblikuje jezikovno podobo javnega medija. Po mojem prepričanju bomo namreč šele hkrati s tem (in nujno v dialogu!) lahko bolj na glas začeli diskutirati o merilih, ki naj uravnavajo jezik na RTV Slovenija, oziroma tudi o jezikovni, ne le o siceršnjih uredniških politikah javnega medija.

Literatura

- Golob, Berta, 1979: Jezik dnevnih informativnih oddaj. *Delo* (17. 1.). 8.
- Lengar Verovnik, Tina, 2018: Jezikovna uredniška politika in slovenski radijski mediji. *Slavia Centralis*, letn. 11, št. 2. 144–157. <http://www.ff.um.si/dotAsset/73528.pdf>.
- Lundberg, Grant, 2010: Dialect Usage in Slovenia. *Slovene Studies*, letn. 32, št. 1/2. 43–66.
- Skubic, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.

V SLUŽBI JAVNOSTI: TEME – VSEBINE – ZVRSTI

Prof. dr. Monika Kalin Golob

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede

monika.kalin-golob@fdv.uni-lj.si

V svetu računalniških algoritmov, ki omogočajo medijskim gigantom serviranje naslovniku vsečnih novic ali takih informacij, ki krepijo zgolj enostransko podobo oz. potrditev posameznikovega verjetja, in v času, ko številni komercialni mediji izkoriščajo delitev na skrajne ideološke ali politične tabore za sovražne objave, ki se dobro prodajajo, je razprava o javnih medijih izjemno aktualna in v zadnjem času zaradi predloga nove medijske zakonodaje deležna še večje strokovne pozornosti (prim. Splichal 2020). Presega obravnavo jezika, vendarle je z njim pomembno povezana.

V tem času je pomen javnih medijev povezan predvsem s kulturo, ali bolje, kultiviranjem javne besede v najširšem smislu: javne besede brez sovražnosti, žaljenja in vulgarizacije – in zato javni mediji prispevajo k bolj strpni ter dialoški družbi. Ne s cenzuro, ampak kulturo.

Javni mediji so po definiciji posebna javna služba, ki jo državljani in državljanke neposredno plačujemo zato, da bi imeli dostop do programskih vsebin, ki so različne, predvsem pa raznovrstnejše od tistih, ki jih ponuja »medijski trg« – torej komercialni mediji. Pomembno poslanstvo javnih medijev je namreč – služenje javnosti. Kot pravita Bašič Hrvat in Petkovič (2020, 30):

»Poslanstvo predpostavlja vizijo in predvsem zavezo. Predpostavlja določeno kulturo delovanja vseh sodelujočih pri delu javnega servisa, ki temelji na enostavnem (v praksi pa pogostokrat zanemarjenem) principu delovanja v interesu vseh ljudi in ne posameznih skupin. /.../ Poslanstvo se od ustanavljanja prvih javnih servisov ni bistveno spremenilo: vsem ljudem pod enakimi pogoji za isto ceno zagotoviti najboljše programske vsebine.«

Poslanstvo torej, ki predpostavlja vizijo zakonodajalca ter njegovo zavezo, pa tudi zavezo javnega medija, da bo deloval profesionalno, iz česar izhaja, da javni medij, ki služi javnosti in profesionalnim normam (torej ne kapitalu, ne politiki, ne oglaševalcem), ne objavlja prirejenih in zavajajočih novic, ampak za informiranje o dogodkih in stanjih ter presojanju

o njih uporablja zanesljive informacije iz zanesljivih virov ter preverjena dejstva. In ta profesionalna zahteva potrebuje stabilno javno financiranje za kakovostno delovanje, ki lahko ponuja in **mora** ponujati raznovrstne vsebine: izobraževalne, dokumentarne, kulturne, umetniške in manjšinske, programe o znanosti, varovanju okolja, vsebine lokalnega in nepridobitnega pomena, kar vse javni RTV nalaga zakon o RTV. In tu – prav pri raznovrstnosti – se lahko navežemo na pomen jezika in seveda govora v medijih:

1. Javni mediji prav zaradi programske raznovrstnosti omogočajo, da se prek obravnavanih tem in vsebin sliši in usluši (torej prispe v naša ušesa in zavest) besedna in besedilna pestrost: od poljudnega do znanstvenega, od umetniškega do političnega, od informativnega do interpretativnega in vseh drugih diskurzov. Tako se večja naš besedni zaklad, terminologija se popularizira in postaja razumljivejša. Nov svet in novi pojavi so poimenovani oz. predstavljeni v širokem javnem dosegu ter nam tako dani v razumevanje in rabo.
2. V pogovornih oddajah, oddajah, namenjenim mladim, manjšinam itn., se usluši socialna zvrstnost: od narečij, pogovornosti in slenga do zbornosti. Glede tega je pomembno, da se tudi javna radio in televizija ter raziskovalci in raziskovalke medijskega jezika zavedamo te pestrosti in v vire za razpoznavo govora in sintakse vključimo vso to raznoliko govorno resničnost, ki daleč presega zgolj standardni govor. Tako je prav zaradi pestrosti vsebin in tem javni radijski in televizijski govor izjemen vir za nova jezikoslovna spoznanja o sodobnem živem pripravljem in predvsem spontanem govoru.
3. Izobraževalni učinek programov javnih medijev pa ni povezan le s kultiviranim javnim govorom v pomenu knjižne izgovorne norme, torej standardne izreke, niti samo večanja našega besednega zaklada, niti samo zavedanja zvrstnosti in besedilnih vrst, temveč v času, ko se sovraštvo tako izjemno dobro prodaja, ko se zdi, da uravnoteženost mediji prinašajo le s pristopi *pro et contra*, ne pa s poglobljenimi in preverjenimi vsebinami, v tem času je pomen javnih medijev povezan predvsem s kulturo, ali bolje, kultiviranjem javne besede v najširšem smislu: javne besede brez sovražnosti, žaljenja in vulgarizacije – in zato javni mediji prispevajo k bolj strpni ter dialoški družbi. Ne s cenzuro, ampak kulturo.

In to je v teh nenavadnih časih gotovo veliko poslanstvo vseh razumnikov, ne le javnih medijev. A brez njih, brez javnih medijev, bodo teme – vsebine – zvrsti v službi politike ali kapitala, ne pa v službi javnosti. In to ne zagotavlja demokracije, tudi demokracije govora ne.

Literatura

- Bašić Hrvatina, Sandra, Brankica Petković, 2020: Javni medij kot varuh javnega interesa. Splicah, Slavko (ur.): *Premisleki o prihodnosti javnih medijev*. Ljubljana: Zbirka Javnost, FDV. 30–36.
- Splicah, Slavko (ur.), 2020: *Premisleki o prihodnosti javnih medijev*. Ljubljana: Zbirka Javnost, FDV.

RAZPRAVA II

Alenka Kovačič

Pozdravljeni. Zelo zanimivo je poslušati mnenja strokovnjakov z različnih področij. Sama lahko povem, da vse to, kar ste nekateri že povedali, poskušamo uresničiti v praksi na različne načine. Kako nam uspeva, boste bolje znali povedati prav vi. Lahko povem, da naše službe, fonetične in lektorske, na RTV sodelujejo tudi z vami, strokovnjaki s področja jezika, tega pa si želimo še naprej, morda še nekoliko bolj poglobljeno. Verjamem, da smo tudi mi vam v pomoč, še večkrat pa tudi vi nam, saj smo tako ali drugače precej na udaru. Vsako besedo poslušalci in gledalci zelo dobro ocenijo in pretehtajo. Zato se veselim takih posvetov, mnenj.

Dr. Janez Dular

Premišljuje o pojmu *javni mediji* – kolikor se danes tukaj sliši, se ta pojem zelo ozko pojmuje kot »RTV Slovenija«. To je javni medij, ki je državno institucionaliziran, medtem pa komercialni mediji – kakor da ti niso javni. Tukaj gre za pravni status, tudi finančni status, na drugi strani pa je sociologija. Vsi ti mediji operirajo v javnem prostoru in učinkujejo na javnost. Če zožimo svoj zorni kot samo na RTV Slovenija, je velik del javnega zunaj pozornosti, potrebne za obseg pojma *javni mediji*. Postavil bi si še širše vprašanje: Ali med javne medije spadajo samo elektronski mediji, ki so v etru? Kaj pa tisti, ki delujejo na ožjem prostorskem območju, pa so vendarle odprti v javnost, recimo med vožnjo v mestnem avtobusu, kjer slišimo napoved naslednjega postajališča? Kakšen jezik uporablja ta napovedovalec ali napovedovalka? Ali je to še vrsta javnega medija ali kaj čisto drugega? Ali ko se npr. šest ljudi pelje s hišnim dvigalom in slišijo, v katero nadstropje se peljejo in kje so se ustavili – ali je to še javnost, ali gre tudi tukaj za medijski govor? Resda ne gre za tako široko razvejen sistem in za predvajanimi zvočnimi posnetki navadno ni čutiti enotno organiziranega izobraževanja poklicnih govorcev, primerljivega z RTV, vendar menim, da je treba pri raziskovanju in definiranju pojmov *javni govor* in *javni mediji* misliti tudi na to.

Naj rečem še nekaj o pojmihi *sprošččnost*, *sprošččeni govor*. Nekoliko me moti, če se splošno trdi, da zborni govor ni sproščččen, narečje pa da je. Menim, da je lahko sproščččen tudi zborni govor, seveda samo v primeru, če ga človek popolnoma obvlada, če tekoče obvlada jezik in vsebino, o kateri govori. Res pogosto slišano jecljanje in druga znamenja nesproščččnosti pri govorjenju v zbornem jeziku pa so posledica neusposobljenosti za zborni izrek, ker šola ali kdor koli že ni opravil svoje naloge, da bi govorec lahko skladno z govornim položajem in namenom res suvereno preklapljal iz zbornega jezika v pogovornega in v narečje ali obrnjeno. Meni ne ustreza, če se za zborni govor oziroma knjižni jezik kar počez reče, da je tog.

Doc. dr. Tina Lengar Verovnik

Sama bi odgovorila na prvi del vprašanja. Omenjali ste raziskovanje in ravno zaradi raziskovanja je smiselno ostati pri terminu *javni medij*. S kolegico Moniko Kalin Golob prihajava s Fakultete za družbene vede, kjer ima raziskovanje medijev najdaljši staž,

in ravno zato se nama zdi smiselno ta izraz ohranjati, ker je javni medij namreč zelo jasno definirano nasprotje komercialnim medijem, alternativnim medijem, skupnostnim medijem in še kakšnim. To seveda ne pomeni, da vsi ti drugi tipi medijev nimajo odgovornosti do jezika v javnosti. Absolutno jo imajo. Ampak reguliranost govora pa je drugačna. Tudi vloge, cilji govorcev so izrazito drugačni v teh različnih tipih medijev. Sama ostajam pri tej delitvi in jo bom ohranjala pri svojem raziskovanju, ker samo na tak način lahko raznolikost še bolje zajamemo, še lažje definiramo, lažje opredeljujemo – tudi kultiviran govor, ki se pojavlja pri različnih tipih medijev. Sicer nam bo tudi ta raznolikost ušla, če bomo kar vse opredeljevali kot javno.

Prof. dr. Andreja Žele

Vprašala bi kolegico Moniko Kalin Golob, ki prihaja s Fakultete za družbene vede, kako ocenjuje njihove zmožnosti, da bi bodoči novinarski kader tudi čim bolje jezikovno izobrazili. Mislim na to, kakšne ima vaša katedra, če jo imate, zmožnosti – tako kadrovske kot vsebinske –, da jezikovno izobrazite ljudi za različne žanre, ki jih potem seveda uporabljajo v medijih oziroma v različnih medijih, tako pisnih kot govornjenih. Kako to ocenjujete?

Prof. dr. Monika Kalin Golob

Pravzaprav na Katedri za novinarstvo, ta obstaja, izobražujemo; naši kolegi in kolegice dobijo zelo veliko količino jezikovnih informacij, od prvega letnika naprej; od splošne jezikovne kulture, kulture govora, stilistike. Torej v treh letih, kot tudi na podiplomskem študiju se jeziku, jezikovnim problemom, izobraževanju, kultiviranju posveča zelo veliko časa, tako da glede tega mislim, da opravimo dobro delo in dobro izobrazimo kolege in kolegice. Seveda potem, ko pridejo v nek medij, tam medijska hiša sama določa še neka dodatna znanja, nek trening, ki po mojem mnenju ne bi bil tako zelo potreben, če bi živeli v bolj demokratičnih govornih razmerah, ampak vsekakor dobro znajo, dobro pišejo, dobro govorijo. Je pa res, da vsi, ki so novinarji, niso naši diplomanti in diplomantke. To pa vemo, da ne obstaja licenca, v Sloveniji ne obstaja diploma, ki bi ti zadoščala za opravljanje nekega dela. Ni vsakdo, ki je profesionalni novinar, izobražen novinar, to so lahko različni ljudje, pogosto tudi brez ustrezne izobrazbe. To, da si medij, je vedno javno, ampak ko govorimo o razliki med javnimi in komercialnimi mediji ne mislimo na to, da si slišan ali viden ali bran v javnosti, ampak gre za status in profesionalnost tega medija. Ali si zavezan javnemu interesu ali si pa zavezan svojemu lastniku, in to je ta razlika, ki sem jo v uvodnem delu želela predstaviti.

Jože Faganel

Najprej bi v zagovor kolegu dr. Janezu Dularju povedal, da se sicer strinjam, da se danes v tem atriju raziskuje slovenščina v javnih medijih, kot je RTV, vendar pa na drugi strani sploh ne mislim, da smejo biti komercialni mediji tako zavezani svojemu

lastniku, da bodo začeli govoriti v madžarščini. Kultura nacionalnega jezika namreč sega na vsa področja življenja. Ko sem se vrnil iz lektorske službe v Parizu v Ljubljano, sem se čudil, kako so sprevodniki v avtobusih manj prijazni kot francoski, zato ker so francoske sprevodnike učili tudi lepega obnašanja, ne zato, ker bi bili bolj prijazni. Zato jaz poziv dr. Janeza Dularja podpiram: Kultiviranost jezika je treba širiti na vsa področja, opazujemo ga pa lahko samo na ožjih, vidnejših ravneh. In seveda ima velik vpliv na oblikovanje govora širše populacije Radio Slovenija, iz katerega sem se jaz izšolal, ko sem kot otrok poslušal radijske igre in jezikovne pogovore Mirka Rupla.

Prof. dr. Hotimir Tivadar

Samo kot dopolnitev svojega predavanja – rad bi izpostavil to, da fakultete ne moremo producirati narejenih govorcev. Zato se mi zdi pomembno, da ima še posebej javni RTV kakovostno izobraževanje. In še eno stvar bi rad izpostavil, ker se to velikokrat v javnosti pojmuje, da če si prizadevaš za neko razširitev, bi to potem šlo na škodo drugega. To, da bi se ustanovilo izobraževalno središče, ki bi širilo vedenje, nikakor ne sme iti na račun radijske šole. Zakaj to govorim? Ker je ta občutek, ki ni bil zgolj občutek, ampak so bila tudi konkretna dejanja, ki so na žalost bila na ta način – torej, da mi razširimo izobraževanje na račun radijskih šol. To se mi zdi zelo pomembna zadeva, torej je potrebno na javnem mediju širiti in od tukaj navzven je potem največji vpliv na celotno kultiviranost in prav gotovo tudi na komercialne medije. Marsikdo v komercialnih medijih je izšel iz RTV Slovenija. Zato je RTV Slovenija tako pomemben orientacijski kamen. To govorim v zagovor nas univerzitetnikov, saj ne moremo vsega narediti v predavalnici – ni mogoče, drug princip je.

Prof. dr. Monika Kalin Golob

Rada bi bila bolj natančna – niti jaz niti kolegica Verovnik nisva mislili, da komercialnih medijev ni treba raziskovati, tam je namreč veliko pestrega gradiva za raziskovanje, sploh stilistično; to so dobra gradiva. Mogoče ne, ne bo madžarščina, ampak realnost je taka, da komercialni mediji opravljajo raziskavo in po teh raziskavah je Slovencem trenutno všečen primorski govor, tako da iščejo primorske govorce, ki bodo bolj všečni in bodo bolj v stiku s svojimi gledalci. Tako da je tam zadaj neka druga logika, logika všečnosti, prodajljivosti, in temu, če imamo dober javni radio in televizijo, dobro financiran, seveda, ki lahko razvija vse, o čemer je kolega Tivadar govoril, potem imamo tukaj to razmerje, ki je drugačno med komercialnimi in javnimi mediji. Nikakor se ne želimo ogniti raziskovanju tega, ampak mislim, da smo tukaj danes predvsem zato, ker se pogovarjamo o javnih medijih in njihovem obstoju z neke druge perspektive, ki je na ta simpozij danes vplivala.

GOVORJENA SLOVENŠČINA V POVEZAVI Z AKTUALNIM VPRAŠANJEM ZVRSTNOSTI V JEZIKU

Prof. dr. Andreja Žele

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta; ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
andreja.zele@ff.uni-lj.si

Pri govornjeni slovenščini kot načinu ubesedovanja moramo začeti pri govornčevem položaju in namenu in vsebini sporočanega. Zato se primernost oz. ustreznost vsakokratne govornjene slovenščine meri s stopnjo osveščenosti oz. kultiviranosti govornca, s katerimi stilno-zvrstnimi možnostmi razpolaga v jeziku in seveda kakšne in kolikšne so njegove trenutne jezikovne kompetence glede na dane možnosti. Izbira zvrsti jezika je vezana tako na družbeni kontekst sporočevalca in sporočanega kot največkrat tudi na njegovo poklicno delovanje – govornjeni jezik je tako lahko neposredni pokazatelj jezikovne kultiviranosti govornca. V zvezi s tem je koristno ločevati govornjeno slovenščino oz. govornjene slovenščine kot različne načine ubesedovanja od pogovorne slovenščine, ki je s svojimi knjižnimi in neknjižnimi različicami (v smislu knjižnega standarda in podstandarda in neknjižne nestandardizirane različice) že vsaj deloma sistematizirana zvrst. Vse naštetu mogoče najhitreje ponudi vsaj deloma aktualizirana shema zvrstnosti slovenščine, ki pa v nadaljevanju zahteva tudi naknadna pojasnila:

Knjižni jezik glede na izbrano funkcijsko vlogo in obliko, tj. glede na način pojavitve, lahko vključuje različne stopnje standardizacije oz. različne stopnje jezikovnega standarda: glede na stalni dinamični razvoj, preнове in tudi obdobjeska križanja knjižnega jezika zlasti z osrednjimi narečji, lahko danes čisto naravno prepoznavamo **knjižni standard** oz. **knjižni standardni jezik**, in glede na njega in iz njega tudi **knjižni nadstandard** in **knjižni podstandard**. Posebnost **knjižnega standardnega jezika** je, da kot nevtralnno izhodiščno merilo za opredelitev vseh drugih zvrsti omogoča enakovredno nezaznamovano rabo zapisane in govorjene slovenščine; **knjižno** namreč vključuje kulturo izbire ustreznega besedja (glede na vsebino, namen in položaj sporočanega) in kultiviranost uporabe tega besedja glede na poznavanje zvrstno-stilnih zmožnosti v slovenščini; *standardno* pa poudari običajno kakovost nezaznamovane aktualne jezikovne rabe, ki je merjena z najpogostejšo uporabo v določenem daljšem obdobju. **Če strnemo: knjižno poudarja sistemsko razvojno, standardno pa sistemsko obdobjesko in zato se medsebojno dopolnjujeta, in ne izločata.** **Standard** je izhodiščno merilo za vsakdanjo praktično- in hkrati splošnosporazumevalno govorno in zapisano komunikacijo. **Knjižni standard** je izhodiščno merilo za kontekstno primerno oz. ustrežno govorno in pisno rabo (jezikovna kultura) glede na družbeno in poklicno vlogo (jezikovna kultiviranost). **Knjižni podstandard** kot knjižni pogovorni jezik je v splošnem javnem govorjenem sporazumevanju nezaznamovan in zato še ali že sodi v knjižni jezik (podstandardna raba), kot zemljepisno neopredeljen se običajno in prevladujoče uporablja v neformalnih govornih položajih in ima zapisno standardizirano dvojnico.

Primernost oz. ustreznost vsakokratne govorjene slovenščine se meri s stopnjo osveščenosti oz. kultiviranosti govorca, s katerimi stilno-zvrstnimi možnostmi razpolaga v jeziku in seveda kakšne in kolikšne so njegove trenutne jezikovne kompetence glede na dane možnosti.

Z vidika prosto govorjene slovenščine je knjižna pogovorna slovenščina vsekakor zelo spremenljiva, ker je pod stalnim vplivom zapisanega knjižnega jezika na eni strani in hkrati pod vplivom individualne formalne ali neformalne (deloma narečne) govorice na drugi strani. Zaradi nadvladujoče govorjene zastopanosti pogovorne slovenščine bi nas moralo zanimati, koliko je lahko tudi že sistemsko opredeljena. Za pogovorno slovenščino kot zvrst je zaenkrat razločevalno najbolj tipična leksika, sledijo še oblikoslovne lastnosti kot kratki nedoločnik z naglasom kot *nôsit*, *pêljat*, *písat*, glagolske oblike *vejo*, *jejo*, nepremični naglasni tip pri nekaterih samostalnikih in pridevnikih, polvikanje tipa *ste šla*, poldvojinska oblika tipa *sva šle*; na skladenjski ravni ponavljanja, pogostejši začetki brez dorekanja, pristavki, vrivki, izpusti, subjektivna členitev po aktualnosti, nagovarjanja, retorična vprašanja ipd. Vendar opis aktualne pogovorne slovenščine, ki bi že omogočal tudi dovolj jasno ločevanje med elementi knjižnega (hkrati tudi sistema) in neknjižnega (nesistema) na glasoslovni in oblikoslovno-skladenjski ravni še ne obstaja.

Zahvaljujoč kontinuiranemu slovaropisnemu delu pri razlagalnem slovarju slovenskega knjižnega jezika zaenkrat obstaja tudi zvrstnorazločevalni opis leksike in izhodiščno merilo za spodnje opredelitve in oznake (tj. slovarske kvalifikatorje) je nezaznamovani knjižni standard:

- **izobrazbeno (navadno nepogovorno, privzdignjeno):** izraz, ki kaže zlasti višjo izobrazbenost, širšo razgledanost in je zato **sestavina knjižnega nadstandarda**; navadno se ne uporablja v vsakdanjem sporazumevanju, pogoste tujke, podomačeni internacionalizmi, eno- ali večbesedne citatne enote oz. leksemi, npr. *aleja* 'drevored', *alias* 'po domače, drugače povedano', *a priori* 'vnaprej, kratko malo', *beletrija* 'leposlovje', *dehteti* 'dišati', *draž* 'privlačnost, mikavnost';
- **pogovorno:** izraz je v splošnem javnem sporazumevanju nezaznamovan in zato navadno ali zgolj z nekaterimi pomeni **še ali že sodi v knjižni jezik (podstandardna raba)**; kot družbenorazredno in zemljepisno neopredeljen **se običajno in prevladujoče uporablja v neformalnih govornih položajih** in ima zapisno standardizirano dvojnico, npr. *administrativec* 'upravni uslužbenec', *agresivec* 'nasilnež', *afnati* se 'nenaravno se obnašati, spakovati se', *agitka* 'delo, namenjeno za prepričevanje in pridobivanje', *ajd(i)* 'pojdi';
- **neknjižno/nižje pogovorno:** izraz je v splošnem javnem sporazumevanju zaznamovan in kljub temu navadno splošnoslovenski (redkeje lahko tudi pokrajinsko pogovorni) in **ni sestavina knjižnega jezika**; najtipičnejši (tudi starejši) nabor sestavljajo izposojenke iz sosednjih (germanskih in romanskih) jezikov, v novejšem času tudi pretežno anglicizmi; sicer pa **se ti izrazi uporabljajo zlasti v sproščenem zasebnem okolju (slednje jih približuje slengu)**, npr. *arcnija* 'zdravilo', *basta* 'konec, zadosti, dovolj', *becirk* 'okoliš', *bejba* 'mlada ženska, dekle', *biksati* 'loščiti', *biznis* 'posel', *biznismen* 'poslovnež', *blef* 'slepilo', *blefirati* 'pretvarjati se', *blendati* 'utripati z lučmi, očmi';
- **sleng:** izraz, glede na izhodiščni pomen pogosto preneseno rabljen; je izrazito pogovoren in obdobjski in je **navadno sestavina neknjižnega jezika**, redko **(ko ni druge standardizirane ustreznice) je lahko (bolj obdobjsko spremenljiva) sestavina knjižnega podstandarda**; najtipičnejši nabor sestavljajo t. i. modni globalizmi, pretežno anglicizmi, ki se razmeroma hitro spreminjajo, npr. *grebator*, *keš*, *nakladati*, *odštekan*, *pretegnjen*, *žicati*, *žurka*, podobno še *bluziti* 'brezciljno živeti, nesmiselno govoriti', *bestica* 'najboljša prijateljica', *fiksati* se 'jemati mamila', *valjda* 'seveda';
- **žargon:** izraz, ki je izrazito pogovoren in vezan na določeno strokovno področje; **navadno ni sestavina knjižnega jezika (redko sodi v knjižni podstandard)**, zato ima standardizirano strokovno (zapisno) dvojnico, npr. *dilce* 'smučke', *bek* 'obrambni igralec, branilec', *cvek* 'negativna ocena', *čipovje* 'skupek čipov kot računalniških sestavin', *jager* 'lovec', *kalamar* 'ligenj', *kiper* 'tovornjak prekucnik', *trdak* 'kolo brez vzmetenja', *žamanje* 'žagarski odpadki pri robljenju lesa', *žličkar* 'arheolog' ipd.

Sčasoma moramo tudi v govornji slovenščini doseči, da bodo vsi naravni govorniki slovenščine znali presoditi, kje in kdaj se govori *Tukaj nas je kar veliko* in kje se lahko uporabi tudi *Tle nas je k'r dost'*, in znali zaznati vse posebnosti v rabi *Ne rabijo nôsit, ker vejo, da v teku petih minut imajo desetko nasproti Ni jim treba nositi vsega, ker vedo, da čez pet minut pripelje avtobus številka deset* ipd. Skratka, zvrstnost jezika pomeni funkcionalno pismenost v jeziku in je zato bistveni del vseživljenjskega jezikovnega učenja.

ZBORNI GOVOR MED PRETEHTANO NORMO IN PRVINAMI OSEBNEGA ORGANSKEGA GOVORA

Jože Faganel¹
faganel.joze@gmail.com

Govorjeni jezik ali natančneje govornjena slovenščina v osrednjih medijih v Sloveniji je kakovostna, in sicer na račun modrega izročila, strokovno utemeljenega kadrovanja in nenehnega skrbnega izpopolnjevanja. Širša javnost, ki spremlja govor in ga komentira, žal, preži na spodrsrljaje, ki jih komentira kot nedopustne napake in brezbržnost do vrednot slovenskega jezika. Ne moremo reči, da spodrsrljajev sploh ni, tudi včasih lahko podvomimo v utemeljenost nekaterih rešitev (npr. [ulada]). Lahko pa zatrdimo, da so osrednji mediji promotorji kultiviranega »zbornega govora«, kot se po Toporišičevem izrazoslovju poimenuje najbolj kultivirana raba slovenščine, jezika, ki slovi po izjemni narečni razslojenosti med slovanskimi jeziki.

Mojemu učitelju prof. Toporišiču se je zdelo, da je pametno med obema poloma slovenščine vzpostavi t. i. splošni pogovorni jezik in pokrajinske pogovorne jezike, ki naj bi zborni govor obarvali z narečnimi prvinami. Pri formiranju javnega govorca, kamor sodijo poleg novinarskih tudi umetniški poklici, pa ta delitev, tudi nazorsko, povzroči svojevrstno zadržanost do najvišje govorne ravni, ki naj bi bila rezultat urjenja, in naklonjenost t. i. spontanosti, ki naj bi bila značilnost ostalih ravni. Medtem ko narečje v javnosti sodi, če sploh, le v umetniški govor (gledališče), kjer pa je malokdaj doslej izkazal prepričljivo spojenost govora z likom in se v večini ustavlja na ravni kombinacij po občutku, ki praviloma govor vara, če prisluhnemo sprejemanju spontanosti pri gledalcih.

Zato se zdi hrvaška terminologija o govornih zvrsteh psihološko vabljivejša. Govorno hrvaščino jezikoslovci, nasledniki karizmatičnega Petra Guberine, dele v *standardni govor* in v *organski govor*. Prvi je rezultat konvencije in strokovne opredelitve na osnovi jezikotvornih prvin, iz katerih se je sodobni jezik razvil iz slovanskih predhodnikov in je namenjen najširši javnosti, drugi, *organski idiom* se pri govorniku razvije v najzgodnejšem otroštvu in posnema govor svoje najbližje osebe, ki je praviloma mati. Tako je organski idiom nekak "materin" govor, ki praviloma ni istoveten niti s kakim narečjem, čeprav mu je bližji, ali pa je celo zmes dveh naravnih jezikov. Vsebuje

¹ Avtor je upokojeni sodelavec Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, dolgoletni predavatelj na AGRFT in Teološki fakulteti ter lektor v večini slovenskih poklicnih gledališč.

pa številne nejezikovne prvine pristnosti, ki s prenosom v standardni govor zagotove prepričljivost do take mere, da poslušalec ne spremlja več pravorečne oblike, ampak sledi vsebini. Te prvine – poudarjam, da gre za nejezikovne prvine – je moč učinkovito vcepljati v standardni govor, da mu omogočijo ne le prepričljivost, ampak celo neko nadčasovnost.

V minulih časih, to je do 60. let prejšnjega stoletja, t. i. nižje ravni govora v slovensko gledališče še niso bile pripuščene, a so znali umetniki, kot sta Stane Sever in Jurij Souček, učinkovito upodabljati v zbornem govoru tudi like iz nižjih socialnih plasti. Slednji je s čudovito pripovedjo pravljic celo postal nehote učitelj zbornega govora najmlajših. Zato prepričljivi, izšolani in kultivirani govorec v zbornem jeziku tudi v javnih občilih lahko prepriča poslušalce še danes.

Govorjeni jezik ali natančneje govorna slovenščina v osrednjih medijih v Sloveniji je kakovostna, in sicer na račun modrega izročila, strokovno utemeljenega kadrovanja in nenehnega skrbnega izpopolnjevanja.

Pretehtanost govorne norme za širšo kultivirano rabo pa terja strokovni preudarek, ne pa kakšnih anket javnega mnenja. Zato so stoletja izhajali pravopisi, v katerih je imelo pravorečje pomemben delež. Temeljilo je na Škrabčevem (19. stol.) in Breznikovem izročilu, ki sta v javnost prihajala pri prvem na platnicah verskega lista, pri drugem pa s slovnico (1916), ki jo je izdajala Mohorjeva družba, in je obvladovalo slovenski govorni standard do konca 2. svetovne vojne. Toporišičeva slovnična »revolucija« je temeljila prav na njunih spoznanjih, a z bolj nenavadnim izrazoslovjem. Slovarski glasoslovni priročniki (pravopisi) so v uredniško ekipo vselej vključevali uveljavljenega besednega umetnika, ki je strokovna spoznanja komentiral z estetskega, neracionalnega vidika. Toporišičeva revolucija je temeljila na spopadanju z bližnjimi sodobniki (Bajec-Kolarič-Rupel kot šolska slovnica 50. let), zlasti pa s praktičnim *Slovenskim pravorečjem* Mirka Rupla (1946). Kot Toporišičev učenec na Filozofski fakulteti lahko trdim, da je bilo to delce (120 str.) na *indexu librorum prohibitorum*, čeprav lahko njegov *Uvod* razglasim za neminljivo klasiko pri govorni vzgoji. Pustiti je treba ob strani kakšne pravorečne poenostavitve in presežene rešitve iz osrednjega dela. Žal ob nastopu novega tisočletja 2002 Cvetka Šeruga Prek in Emica Antončič ob odlični pripravi toporišičevskega govornega priročnika nista upali preseči terminoloških in sistemskih teoretskih zapletenosti tedanjega fonetičnega despota.

V rabo govorne slovenščine v javnosti so namreč vključeni govorci, ki jih terminološka nenavadnost odbija, zato se nazorsko usmerjajo v t. i. spontanost, ki nikakor ne more postati sistem. Kako nepristno, posmehljivo izpade taka spontanost! Kajti približevanje organskemu govoru, pogovornemu jeziku ali narečju terja obvladovanje več kakor kakovosti, količinskosti samoglasnikov in zatekanje k tako imenovanemu kratkemu nedoločniku in krnitvi samoglasnikov. Terja namreč bravurozno obvladovanje

tonemskosti in stavčne intonacije vsaj za osrednjo govornjo slovenščino. Tu pa najmanjša nepreciznost deluje kot spaček.

V sociološkem pogledu pa velja spoštovati naslednje načelo: *čim širše poslušalstvo nagovarjamo, tem bliže bodimo zborni izreki* – ampak kultivirani, ne izumetničeno spačeni.

Naj za zaključek hvalospeva zbornemu jeziku v medijih uporabim še dva navedka:

1. »Popolno poenotenje se seveda nikoli ne bo moglo doseči; skoraj vedno boš spoznal Ribničana ali Idrijčana, četudi se bosta trudila, da bi knjižno (beri: zorno, op. J. F.) izgovarjala [...]. Z dobro voljo in marljivim prizadevanjem se da tudi v tem veliko doseči. In takega prizadevanja je materin jezik vreden« (Rupel 1946: 16). Pri tem glej zgled Mariborčana Poldeta Bibiča!
2. »In potrebna je še Božja iskra ... O jaz ubogi ateist« pravi dramska igralka Saša Pavček, kar je citirano tudi v nekem mojem eseju, *Maska* 1983).

Naj zagonetno zaključim z napotkom: »Ne le *Tehnika govora*, ampak končno vendar *Umetniška beseda*«. To pa sta imeni dveh pomembnih predmetov na AGRFT, pri katerih ustvarjalno sodelujejo lektorji za govorni jezik, ki ne le ščitijo jezikovno normo, ampak diskretno usmerjajo jakostno in tonemsko izpeljano stavčno intonacijo. V tem smislu naj delujejo tudi njihovi kolegi, t. i. fonetiki na RTV.

V tržaškem gledališču so lektorja poimenovali »peglar«, čeprav mora (p)ostati v brezbožni civilizaciji kar »svečenik govorne materinščine«!

Literatura

- Rupel, Mirko, 1946: *Slovensko pravorečje : navodila za zorno ali knjižno izreko*. Ljubljana: Državna založba Slovenija.

KAKO ŽIV JE (ŠE) LAHKO JEZIK ŽIVE TELEVIZIJE

Mario Galunič
RTV Slovenija
mario.galunic@rtvslo.si

Govorjeni jezik na televiziji je seveda nadvse široka tema, zato sem jo zožil zgolj na tisto zvrst govornega jezika, ki nastaja sproti, spontano. Na jezik, ki ni bil nikoli zapisan, kaj šele lektorsko obdelan, *ki prihaja iz srca*. Ne želim torej govoriti o jeziku, ki je prebran, interpretiran, naučen na pamet, ampak o tistem, ki ga nastopajoči zares ustvarja v trenutku, ko govori. Pri tem bom izhajal iz izkušenj, pridobljenih v 25 letih pri vodenju več kot 700 oddaj na javni televiziji.

Na videz preprosta govorna preizkušnja je lahko v praksi precej zahtevno početje, še posebej, če smo ambiciozni in želimo pred javnostjo nastopiti z izbrano, celo vzorno govorico. Na TV Slovenija je to za večino govorcev bolj ali manj samoumevno.

Vsak med nami, ki nastopa, je v trenutku, preden spregovori, v zahtevnem položaju, saj mora sprejeti številne odločitve: kako govoriti, da bom razumljiv, zanimiv, da bo jezik živ, kot sem v svoji karieri slišal mnogokrat. A kaj naj to pomeni? Najbrž to, da mora biti govorni jezik polnokrven, sočen, da se dotakne ljudi, ki mu prisluhnejo. Tukaj se skriva velikanska moč govorca, a tudi odgovornost. Še posebej, če govorimo o živem jeziku v živih oddajah, ki jih praviloma ni mogoče popraviti, nič izrezati, ponoviti ali celo ustaviti snemanja. Vsak tak nastop hitro postane jezikovno pogumno dejanje, kjer nate preži polno znanih in neznanih težav. In kot nalašč so prav taki nastopi zelo pogosti in praviloma dosežejo največ gledalcev. V življenju televizije imajo zato zelo pomembno vlogo.

Vrnimo se h govorcu in trenutku, preden spregovori. Odločiti se mora, katero zvrst jezika bo uporabil. Bo to zborni jezik? Je mogoče v zbornem jeziku nagovoriti svoje občinstvo in biti pri tem sproščen in prepričljiv? Pogosto sem se zalotil pri vprašanju: kako zelo se lahko oddaljim od zbornega jezika ali od knjižnega jezika nasploh? Vsak govorec sam sprejme to odločitev in ne predstavljam si, da bi lahko bilo drugače. Jezik kot orodje daje nastopajočemu samozavest, občutek svobode, moči. In pri omejevanju le-tega moramo biti zelo previdni.

Nihče še ni našel čudežnega recepta, kako govorca pripraviti na to nalogo, kako kot institucija zagotoviti enoten nivo govornega jezika (če je to sploh potrebno).

Jezikovna vzgoja se začne že daleč prej, preden nekdo stopi pred kamere televizije. Dom, šola, družina, naša zasebna družba, izobraževalni sistem, bralna kultura. In še bi lahko našteval.

Da ne pozabim, lepota govornega jezika se seveda nikakor ne skriva zgolj v njegovi slovnični pravilnosti, v oblikah in besedah ali v pravorečju. To je morda vidik, ki je najbolj očiten, še posebej gledalcem, ki nam pogosto pišejo in se pritožujejo nad napakami, ki jih naredimo.

A slovničnih pravil se je mogoče naučiti, jih popraviti, če je volja in če nas kdo nanje opomni. Tudi glasovje ni povsem nerešljiva težava. Več težav se skriva v skladnji, interpretaciji, retorični nadarjenosti in talentu nasploh. S slovnično brezhibnostjo smo morda lahko zadovoljni, če smo napovedovalci, a pri prostem govorjenju jezik zaradi nje (še) ne bo postal živ. Lahko se zgodi ravno narobe, s čimer pa nočem reči, da je skrivnost sproščene govorne slovenščine prav v kršenju jezikovne norme.

Če želimo ohraniti govorno slovenščino v dobri formi, moramo v prvi vrsti poskrbeti, da bomo Slovenci zaživel z mnogo višjo stopnjo samozavesti glede javnega nastopa. To vključuje tudi jezikovno kulturo.

Osebnost ne vidim smisla v tem, da bi bili vsi govorci uniformirani. Za televizijske voditelje bi to bila zelo slaba odločitev. Oblika govornega jezika je pogosto tesno povezana z osebnostjo človeka, celo z njegovim imidžem. V mislim imam ljudi, ki uspešno javno nastopajo, četudi se močno sliši njihov narečni izvor, nekateri v svoji karieri razvijejo posebno formo govornega jezika, v katerem si lahko privoščijo odmike od norme, a jim tega nihče ne zameri. Za vse to je v medijih dovolj prostora. Govornih položajev in vlog je nešteto, toliko je tudi oblik govornega jezika. Meni se kot govorcu zdi zelo pomembno, da sem med nastopom suveren, da jezik ni moja težava, ampak največja moč. Tudi v trenutkih, ko se pred kamerami znajdem v ekstremnih čustvenih situacijah, mora moj govor ostati stabilnejši od mene. V posebnih čustvenih stanjih, ko ne zmoremo kontrolirati izgovornega, se v največji meri pokažejo naše šibkosti. In pri tem najbolj koristijo izkušnje, kilometrina, vaja. Seveda mi koristi tudi to, da poznam strukturo jezika, da razumem svoje napake, če jih naredim. Za govorce neizmerne koristi prinaša jezikovna izobrazba.

Kaj torej lahko naredi (javna) televizija, da bodo njeni govorci vzorni, vredni posnemanja? Najprej je pomembno sito. To uredniki, odgovorni uredniki in direktorji dobro obvladajo. Občutek odgovornosti do jezika obstaja in o njem se ne debatira. Narekuje ga zdrava pamet in jezikovna zavest odločevalcev. Morda pogrešam dogovor, kakšen naj bo minimum jezikovnega znanja, ki bi ga moral imeti vsakdo, ki stopi pred naše kamere. Morda ne samo znanja, tudi sposobnost jezikovnozvrstne živahnosti, občutka, kdaj uporabiti katero od socialnih zvrsti. Seveda ob pogoju, da govorec obvlada več kot eno zvrst govornega jezika.

Najti talentirane govorce je lahko nočna mora za urednika, ki postavlja novo oddajo. Koga torej spustiti pred kamere? Jezikovna korektnost, če ji lahko tako rečem, ni edini kriterij na televiziji. Nujno je človeka presoditi celostno. Tukaj imam v mislih karizmo človeka, govoricu telesa, talentiranost v najširšem možnem smislu, osebnostno strukturo in še in še. Ker smo majhno »tržišče« in ker je pravih kandidatov zmeraj (pre) malo, so nujni kompromisi. Jezikovna kultura je pri teh odločitvah zelo pomemben vidik, a nikakor edini.

Nujno je torej zagotoviti dovolj veliko izbiro govorcev, a nanjo ne moremo računati, če se s fenomenom dobrega javnega nastopa (kakovostna govornjena slovenščina je njen nujni sestavni del) ne ukvarjamo pravočasno, resno in strokovno od začetka izobraževanja in vzgoje naših državljanov. Vsem obstoječim in najboljšim govorcem pa je potrebno zagotoviti trening, veliko javnega nastopa in nekoga, ki ga s širokim razumevanjem fenomena konstantno spremlja, popravlja, usmerja.

Bil sem prisoten na mnogih avdicijah, kjer sem srečal mlade, ki želijo nastopiti na televiziji. Če odmislim vse ostale vidike, o katerih sem govoril malo prej, si upam reči, da bomo v prihodnosti imeli veliko opravka z razmislekom, kdaj je govornjena slovenščina še dovolj dobra za javni nastop. Najbrž nisem preveč pesimističen, če zapišem, da je jezik mladih siromašnejši, kot je bil še pred kratkim, tako kot tudi splošna razgledanost, načitanost, sposobnost preklapljanja med zvrstmi. Stari dobri občutek, da je za govorjenje v javnosti potrebno v sebi poiskati najboljšo možno obliko jezika, ki jo premoremo, postaja šibek. In zato bo zanimivo spremljati, kaj se dogaja z govornjeno slovenščino v medijih v letih, ki prihajajo.

Če želimo ohraniti govornjeno slovenščino v dobri formi, moramo v prvi vrsti poskrbeti, da bomo Slovenci zaživel z mnogo višjo stopnjo samozavesti glede javnega nastopa. To vključuje tudi jezikovno kulturo. Govorim o iskreni želji in veselju, ki se sproži, ko pred drugimi ljudmi spregovorimo. Naglas in z jezikom, ki dokazuje visoko jezikovno kulturo.

Brez slehernega pretiravanja močno verjamem, da je RTV Slovenija temelj slovenske jezikovne kulture. Vse oddaje, ki jih pošiljamo med občinstvo, dosežejo res ogromno ljudi, in vsak govorec še tako nezatne oddaje pošilja ljudem informacijo, kako naj se sliši kakovostna slovenščina, ki je zagotovo nadpovprečna, tudi ko gre za sproščeni govornjeni jezik.

JEZIK JE ŽIV ORGA(NI)ZEM

Tadej Košmrlj
RTV Slovenija
tadej.kosmrlj@rtvslo.si

Brez pozornosti nas ni, to danes žal velja tudi za javni radio. Raven radijske slovenščine je, upam si trditi, še vedno visoka, ima pa to težavo, da velikokrat tega ljudje ne opazijo, ker je to pač pričakovana norma. Kako torej biti kakovosten in hkrati slišen? Preprosto, z bolj sproščenim odnosom do jezika, z veseljem do njega, z besednimi igrami, s humorjem. Če hočete slišati lepo, zborna slovenščino (predvsem v izreki), potem še vedno prižgete javni radio. A hkrati lahko uporabim prisposodobno, da je morda siva najlepša barva na svetu, umirjena in rahlo konservativna, a jo je poleg rumene ali rdeče težko opaziti. Jezik Radia Slovenija je (pretežno) siv.

Navzven se morda zdi, da radijski govorni sistem deluje sam od sebe, ampak za radijskim govorom stoji sistem izobraževanja, pa tudi nadzora. Pogoj za nastopanje radijskega govornika v etru je končana šola govora. Posamezna uredništva redno dobivajo navodila lektorice in fonetičark o slišanih napakah in pravilni izgovorjavi določenih besed. Na uredniški tabli Vala 202 so ta hip pripeti listi s klasičnimi napakami »brez da bi« (ne da bi)«, »telefonska linija« (telefonska zveza) ... Demokraska podpredsedniška kandidatka v Združenih državah Amerike je Kámala Harris (ne Kamála), nemškemu zunanjemu ministru Massu pa je ime /hajko/ (in ne /heiko/). Če javni radio (oziroma kar RTV nasploh), kjer te besede najpogosteje slišimo, to izgovarja narobe, bo to verjetno postala norma.

Radijski govor v teoriji se seveda razlikuje od same izvedbe. Na to vplivajo številni dejavniki, kot so specifika dela (živo, posneto), format oddaje, novinarski žanr, motiviranost govornika, pa tudi program. Ars, Prvi, Val 202 – nekako v tem vrstnem redu pada »zbornost« slovenščine, vsaj v ljubljanskem delu Radia Slovenija. Na Arsu le knjižni zborni, na Valu 202 pretežno knjižni pogovorni, Prvi ostaja nekje vmes.

Na Val 202 nas pogosto pokličejo poslušalci in trdijo, da standard našega govora pada. Sam bi prej rekel, da se spreminja. Če danes poslušam svoje deset let stare posnetke, se mi moj takratni govor zdi zastarel, celo arhaičen. Radijski govor se razvija, ker se razvijajo načini podajanja, spreminjajo se formati. Sploh mlajši poslušalci ob »radijskem govoru« danes verjetno pomislijo na kakšen »podkast čvek« dveh govorcev, ki klepetata v sproščenem, pogovornem jeziku, morda celo narečju ali slengu. Komercialne

radijske postaje imajo za svoje govorce celo točno taka navodila – govori, kot bi se pogovarjal s prijatelji. To seveda ne pomeni, naj javni radio temu brezglavo sledi, se pa seveda mora prilagoditi novim medijskim okoliščinam. Najlepši in najboljši jezik (in glas) ni dovolj, ker te v kakofonični radijski krajini nihče ne bo slišal.

Alenka Kovačič, vodja radijske šole govora, pravi, da na Radiu Slovenija že nekaj časa veljajo smernice »prostega govora«. Pravzaprav ne gre za prosti govor, ker je ta v etru preveč nepredvidljiv. Gre bolj za hibrid govora in branja – govorno branje. Delam se, da govorim na pamet, a le interpretiram napisano besedilo. Vsekakor pa so smernice tudi zmanjševanje klasičnega branja, celo na Arsu. Gre seveda za relativno počasne spremembe. Še vedno je veliko klasičnega podajanja vsebin; glasovi napovedovalcev (Rodošek, Hartman, Lotrič, Velše itn.) danes za poslušalca pomenijo že skorajda radijsko meditacijo, bližje govor(je)ni popolnosti skorajda ne gre. A hkrati so ravno ti glasovi in njihova jezikovna popolnost pogost vzrok za očitke, da je radijski jezik tog in konservativen ... Ni, ker je to samo del današnjega jezika Radia Slovenija, češnjača na torti zborne izreke. Smernice prostega govora (govornega branja) to »togost« zmanjšujejo, kar je dobro. A ima hkrati stranski učinek, ki je bolj pogosto »nihanje« jezika. Včasih tudi nenadzorovano. V jezik »uleti« kakšna pogovorna prвина, dialekt ali celo napaka, s čimer se jezikovna norma nekoliko rahlja.

Javni radio je eden prvih branikov knjižne in govorne norme, a nad jezikom vseeno ne smemo izvajati slovničnega fašizma.

Radijski program, v katerem je stroga radijska jezikovna norma »popustila« najbolj, je Val 202. Že z ustanovitvijo drugega programa (leta 1972) so uredniki zavestno iskali način, kako informacije podajati bolj »sproščeno«. Tudi znotraj hiše od takrat obstajajo očitki, da smo šli s »sproščanjem« jezika predaleč, da postaja naš knjižni pogovorni jezik čedalje manj knjižen in čedalje bolj pogovoren. Da, včasih se res zgodi. Ampak predstavljajte si, da bi *Popevko tedna* vodil Ivan Lotrič tako, kot bi bral dokumentarec ali poročila.

Jezik Radia Slovenija ni enotna kategorija, kar se mi zdi čudovito, saj so tudi naši poslušalci različni. Ob zavedanju, da mora biti raven radijskega govora vedno primerna za javni medij in zadostiti normam, ki jih od govorca zahteva interna šola govora. Norma Vala 202 je knjižni pogovorni jezik, ki včasih zaniha tudi v knjižni zborni (v posnetih oddajah) ali samo pogovorni jezik (v kakšni kontaktni oddaji). Sploh spodnjemu robu se poskušamo izogniti, a pri »radiu v živo« to ni vedno mogoče.

Pristop do jezika na Valu 202 precej dobro ponazori petkova jutranja jezikovna rubrika Jezikanje, ki jo pripravlja s kolegico Uršulo Zaletelj. Desetminutna oddaja ni namenjena piljenju znanja o jezikovnih pravilih, ampak ima za (neuraden) moto aforizem *Med cepcem in dlakocepem je samo dlako razlike*. Kot poklicni uporabniki jezika si seveda vsi prizadevamo, da je naš jezik na čim višji ravni, a mora ta jezik hkrati nagovarjati

20-letnega študenta, 70-letnega upokojenca, gospodinjo in doktorico znanosti. Hkrati. Kar ni lahko. Jezik je od nas vseh in postavljanje v govorno nadrejen položaj poslušalce odbija, zato se Jezikanje jezika loteva na način, da se o uporabi jezika sprašujemo, ne pa o njej modrujemo. Denimo: zakaj starši novorojenčkov začnejo govoriti na *mi* (*mi se še dojimo*)? Zakaj neke glasove težje izgovarjamo? Kako pravimo prebivalcu Trinidada in Tobaga? Kaj sporoča nekdanji premier s prispodobami o zajcih in bazenih? Jezik ljudi zanima, če jim ga ne priskutiš. Dokaz so številni odzivi poslušalcev, pa tudi kar nekaj kopij formata oddaje na komercialnih in lokalnih radijskih postajah, kjer so novinarji in uredniki opazili, da so lahko jezikovne teme zanimive tudi za njihove poslušalce. Kar je odlična novica. Ljudi bo morda sčasoma zanimala tudi debata na višji ravni. Poslušalci Vala 202 bodo morda čez nekaj let poslušali tudi Ars. Slovenščino imamo lahko radi tudi, če ne znamo vseh njenih pravil na izust. Ali kot je nekoč v intervjuju omenil dr. Kozma Ahačič – tudi Trubar ni bil kakšen mojster dvojine, pa ta po pol tisočletja še vedno obstaja.

Javni radio je eden prvih branikov knjižne in govorne norme, a nad jezikom vseeno ne smemo izvajati slovničnega fašizma. Dobro delujoče orodje je lahko hkrati tudi igrača, ki nam dopušča razvoj, zabavo in domišljijo. Jezik je tako živ organizem; če se z njim igramo, pa je lahko (radijski) jezik tudi živ orgazem.

GLASOVI OBROBIJ V SLOVENSKEM MEDIJSKEM PROSTORU

Dr. Janoš Ježovnik

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

janos.jezovnik@zrc-sazu.si

Kot model knjižnega govora se pogosto pojmuje govor govorcev zlasti iz osrednjega območja v relativno formalnih govornih položajih. Regionalno ali drugače obarvana knjižna izreka, tj. govor, ki ga je mogoče v večji meri označiti kot knjižnega, a vsebuje tudi prvine, ki od siceršnje govorne norme odstopajo ter izdajajo govorčevo pripadnost neki (regionalni ali drugi) govorni skupnosti, je v razmerju do tako definirane govora trojno zaznamovana kot obrobna:

1. z vidika knjižnojezikovnega standarda krši izgovorno normo knjižnega jezika, pri čemer so nekatere izgovorne prvine bolj opazne in bolj zaznamovane kot druge;
2. izdaja govorčevo pripadnost določeni pokrajinski ali drugi skupnosti, tj. označuje njegov neosredneslovenski (ali sploh neslovenski) izvor;
3. če izreka izdaja govorčevo pripadnost skupnosti, ki je deležna večjega deleža negativnih predsodkov in diskriminacije, je govorec lahko zaznamovan tudi kot družbeno obremenjen; izreka, ki izdaja pripadnost skupnosti govorcev katerega od jezikov držav bivše Jugoslavije, je tako bolj zaznamovana.

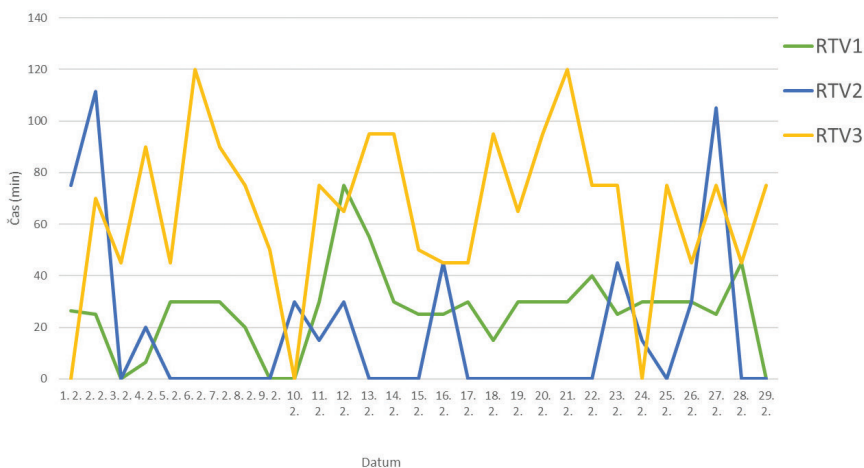
V slovenskem medijskem prostoru je regionalno obarvano slovenščino mogoče zaslediti zlasti na ravni medijev z regionalnim dometom; dva televizijska programa, v veliki meri posvečena regionalnim vsebinam, delujeta pod okriljem nacionalne RTV, in sicer TV Koper/Capodistria za Primorsko in TV Maribor za Štajersko. Vprašanje pa je, v kolikšni meri je tovrstno izreko mogoče slišati tudi zunaj regij (ali skupnosti), v katerih ni zaznamovana.

Na to, ali bo tako ali drugače obarvana slovenska izreka še naprej reducirana na humorne vložke stranskih likov v zabavnih serijah, bi v prihodnje nemara znala vplivati tudi narava financiranja medijev, ki svoje vsebine oddajajo v slovenščini.

Da bi ugotovili, koliko priložnosti ima tako obarvana knjižna izreka za pojavljanje v (televizijskih) medijih z nacionalnim dosegom, smo pregledali spored šestih televizijskih

programov z nacionalnim dosegom v mesecu februarju 2020. Pregledali smo TV-sporede prvega, drugega in tretjega programa RTV Slovenija ter sporede POP TV, Kanala A in Planet TV. Pri tem nismo upoštevali dnevnoinformativnih oddaj, v katerih se obarvana knjižna izreka sicer lahko pojavlja, a naključno in ne ciljno. Zanimalo nas je torej, koliko prostora je namenjenega oddajam, v katerih bi tovrstno izreko realno lahko pričakovali. To sicer ne pomeni, da se v posamezni celotni oddaji takšna izreka tudi dejansko pojavlja, upoštevali smo le maksimalno količino časa, ko bi se lahko pojavljala. Prav tako smo upoštevali na sporedu predvideno trajanje oddaj in ne nujno dejanskega trajanja posameznih oddaj, ter kot ločeno enoto obravnavali vsako oddajanje oddaj, tudi večkratne ponovitve iste oddaje na istem ali drugih programih.

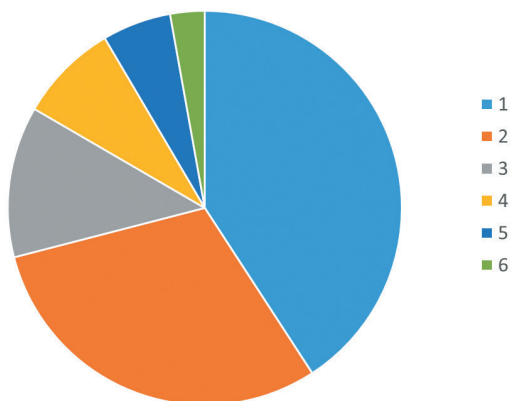
Skupno trajanje vseh tovrstnih oddaj v mesecu februarju 2020 je bilo 3185 minut oziroma približno 53 ur in je v celoti omejeno na tri programe nacionalne RTV, medtem ko na treh komercialnih televizijah tovrstne vsebine niso zastopane.¹ Pri tem po izvirnih oddajah prednjači prvi program, medtem ko so najpogosteje zastopane na tretjem programu, kjer gre večinoma za ponovitve oddaj prvega programa ter ponovna predvajanja oddaj regionalnih televizijskih programov, ki delujeta pod okriljem nacionalne RTV, ali tujih televizijskih programov.

Slika I: Trajanje televizijskih oddaj glede na datum, razdeljeno po programih.

¹ Edino izjemo, ki bi jo lahko prišteli k navedenemu trajanju, pogojno predstavlja posnetek nastopa komika Perice Jurkovića *Rojen v Jugi* (105 minut), predvajan 23. 2. 2020 na POP TV, ki med drugim tematizira bivanje pripadnika skupnosti oseb iz držav bivše Jugoslavije v Sloveniji.

Na sporedu so se februarja 2020 pojavljale oddaje, posvečene (1) širši primorski regiji (41 %), (2) širši prekmurski regiji (30 %),² (3) štajerski regiji (12 %), (4) skupnosti oseb iz držav bivše Jugoslavije (8 %), (5) slovenski skupnosti na avstrijskem Koroškem (6 %) in (6) romski skupnosti (3 %). Najbolj raznolik je spored oddaj pod (1) in (2), medtem ko ves spored oddaj pod (3) in (5) predstavljajo predvajanja oddaj *Tele M* oziroma *Dober dan, Koroška*.

Slika 2: Trajanje oddaj različnih skupnosti kot delež skupnega trajanja.

Večji delež tovrstnih oddaj bi lahko vodil k večji normalizaciji izreke, ki morda standardu knjižnosti ne ustreza povsem, čeprav je namen govorca govoriti knjižno. Glavna ugotovitev pa je zelo očitna razlika med časom, ki ga tovrstnim vsebinam namenjajo trije programi nacionalne RTV in trije komercialni televizijski programi. Zadnji niso z ničimer zavezani h korektnemu zastopanju raznolikosti različic slovenskega jezika ali skupnosti, ki jih govorijo, to pa se zelo jasno zrcali v neobstoječi minutaži, ki jo temu namenu posvečajo. Na to, ali bo tako ali drugače obarvana slovenska izreka še naprej reducirana na humorne vložke stranskih likov v zabavnih serijah, bi v prihodnje nemara znala vplivati tudi narava financiranja medijev, ki svoje vsebine oddajajo v slovenščini.

² Oddaje pod (1) in (2) med drugimi vključujejo tako oddaje, namenjene italijanski oziroma madžarski narodni skupnosti v Sloveniji, kot oddaje, namenjene slovenskima manjšinskima skupnostma v Italiji in na Madžarskem.

RAZPRAVA III

Prof. dr. Marko Stabej

Kolegu Košmrlju bi pritrdil glede tega, koliko je katerakoli radijska postaja zgled mlajšim od 20 let. To smo, razen njega, danes pri razpravah zanemarili. Zdi se nam normalno, da imamo takšno in drugačno izkušnjo – gospod Faganel je govoril o izkušnji, ki je pristrčno daleč; ko imaš enega ali dva radijska kanala na razpolago, ki sta te sooblikovala v govorni vzgoji. Tudi ta zgodba, da je mati ta, ki ti da jezik, je pravzaprav vprašanje, če je sploh kdaj držala, ker v glavnem so bili to stari starši v ruralnih okoljih, ne mati. Ampak danes je to vse zelo drugače. Pomemben se mi zdi razmislek, kaj mladi delajo in kako ta jezik oblikovati, da se ne približuješ nedostojno, hkrati pa ponudiš tak medij, ki bo všečen in bo hkrati lahko dobro opravljal svoje delo. To je pa veliko vprašanje. Zmeraj se kaže zadrega tudi pri raziskovalnem delu – strašno težko je poimenovat varietete. To, kar je kolegica Žele poimenovala višje pogovorno in nižje pogovorno, tega smo vajeni, ampak to so slabe oznake, zato ker potem, ko iščemo te meje, pri čemer se je potrebno vprašati, kdo smo tisti, ki jih iščemo in jih lahko določamo – po mojem mnenju smo to lahko vsi govorniki ali nek reprezentativen vzorec govorcev – imamo težave, kje se nekaj začne in kje se nekaj konča, ker takih jasnih mej sploh ni. In jezik je neke vrste pojavni kontinuum in nekaterim se nam zdi nekaj že sprejemljivo, drugim še ne in je o tem zelo težko razmišljati, kaj šele operacionalizirati pri šolskem izobraževanju ali pri treningu radijskih govorcev. Zdi se mi, da bi bilo glede mladih potrebno nadaljevati razmišljanje. Namreč, še nekaj – kje pa imajo drugače vzor? Morda pri učitelju in učiteljici, ki so prav tako pred nemogočimi nalogami, ko morajo nastopati učenci že v 3. razredu čim bližje knjižnemu jeziku in čim bolj vsebinsko prepričljivo. Ni čudno, da pokleknejo in ne želijo javno nastopati, ker so nenehno prekinjeni, ko je treba kaj povedati, češ da ni dovolj dobro.

Martina Repinc

Sama prihajam z obrobja, tako da mi je zdaj nerodno tukaj govoriti, ker nismo na standardu. Standardu česa? Ljubljane, seveda, osrednje Slovenije. To pa še ne pomeni, da nas ni in da ne uporabljamo jezika in to tudi zelo radi. Mislim, da to obrobje z mojega vidika določa tudi določena socialna definiranost. Znotraj tega obrobja, jezikovnega, medijskega, imamo tudi znotraj iste skupnosti velikanske razlike, v čemer pa vidim eno socialno vprašanje – koliko ti da okolje, šola, mediji možnost, da jezik razvijaš, in koliko je to stvar tvoje lastne odločitve in odgovornosti. [...] Prihajam s prostora, kjer je jezik predvsem politično vprašanje. [...] Vsak dan se sproti odločimo, ali bomo ta jezik uporabljali ali pa bomo mogoče prešli na italijanščino. Najlažje bi se bilo prilagoditi večini. Spadam med tiste člane manjšine, slovenske manjšine v Italiji, ki jih imenujejo tudi poklicni Slovenci. V svojem poklicu namreč uporabljamo slovenski jezik, predvsem pa smo se odločili, da ga bomo uporabljali tudi izven službe, doma, in v tem vzgajali tudi svoje otroke. Danes smo veliko slišali tudi o RTV, sama imam dva pogleda na to – eden je privatni, drugi je službeni. Privatni je ta, da je bil RTV pri nas kot javni servis prisoten od nekdaj [...], starši so lahko izbirali, ali bomo poslušali slovenski ali italijanski program.

Sama sem lahko izbirala tudi za svoje otroke – gledali so risanke v slovenščini. [...] Otroci tako rastejo s slovenščino – to je stvar izbire, politika. [...] Drugi pogled je odnos medija, kjer delam – Radio Trst z RTV-jem. [...] Vsebine obrobij se vračajo s tretjega programa Slovenije na prvega, da bi postale bližje gledalcem, predvsem tistim v osrednji Sloveniji, in da bi jim postala naša beseda bližja. [...] Kaj bi obrobja brez RTV? To si lahko zgolj predstavljate, kako slabo bi bilo. Privatne italijanske televizije so zelo močne, od nekdanj so bile bolj privlačne [...], zato so jih ljudje raje gledali. Tudi nivo jezika pada, to je vidik starejših. [...] V dolgi zgodovini našega radia se je seveda tudi jezik spremenil. [...] Imamo dogovor z RTV, tako za izmenjavo programov kot za pomoč na izobraževalnem nivoju, tako da so odnosi super [...] – po zakonu mora RTV skrbeti za sodelovanje z obrobji. [...] Kar se pa tiče nove medijske zakonodaje pa upam, da se ne bo širil populizem kot v Italiji in da bo prevladala zdrava pamet [...].

Doc. dr. Boris Kern

Navezal bi se na kolega Stabeja. Rekli ste, da so oznake slabe ... Problem oznak in s tem povezanih meja je prisoten vedno in povsod na vseh področjih. Zanima me torej, kakšen je vaš predlog, katere oznake bi bile po vašem mnenju ustrezne. Sama izpostavitve problema določanja meja namreč ni nek doprinos k tematiki; to vaše opažanje nima posebne vrednosti.

Gospod Galunič je govoril o samozavesti pri govorkah_cih slovenščine – jaz mislim, da je treba izpostaviti tudi pomen samozavesti pri raziskovalkah_cih. V slovenskem jezikoslovju imamo zlasti v zadnjih letih, desetletjih ogromno parcialnih raziskav, potrebne pa bi bile tudi celostne raziskave, ki seveda zahtevajo povezovanje različnih institucij. Deloma se je slednje v slovenskem prostoru že začelo, menim pa, da je tukaj še ogromno prostora. Hkrati pa bi apeliral tudi na nosilke_ce funkcij na fakultetah in drugih raziskovalnih institucijah. Pomembno je namreč, da se zavedajo svoje odgovornosti pri tem, da omogočijo zdravo okolje, ki bo dvignilo zdravo samozavest pri raziskovalkah_cih. Nisem namreč prepričan, da vse_i to omogočajo oziroma omogočate.

Prof. dr. Andreja Žele

Jaz bi še samo dodala h kolegu glede raziskovanja zvrstnosti jezika – ni res, da se to ne premika, ampak seveda o tem ne gre govoriti na splošno, na počez. Vse pojave lahko opisujemo, kolikor se da, sproti. Kolikor se da. In to je navezadnje naše osnovne delo, naloga, po področjih. Tako da tukaj stroka ne sme odpovedati na ta način, da pavšalno rečemo »vse je prehodno« – da, lahko je prehodno, a tudi prehodno se sproti opazuje. Mislim, da je tukaj res osnova vsemu, da se vedno znova sledi živi izreki – ker knjižni jezik je živ jezik. Torej tudi zvrstnost napreduje in dokaz za to so nova spoznanja – koliko in kako hitro se jih lahko preimenuje: kot se je že dokazalo; avtohtone pojave v jeziku se ne poimenuje s prevzemanjem terminov, ampak je treba seveda avtohton pojav

v jeziku kolikor se dá avtohtono poimenovati. Mislim, da tukaj zvrstnost gre naprej, ampak osnova vsega je, da moraš naprej vedeti, kaj delaš, dobro moraš poznati vsebino, potem pa tudi kako to vsebino predajaš naprej. Kar imamo, ni preživeto, je pa treba nadgrajevati. In ne samo na počez kritizirati. Glede nacionalne televizije pa zaenkrat vso pohvalo v smislu, da edina še goji izvirne kulturne oddaje in izvirne dokumentarne oddaje, v nasprotju z vsem drugim, kar se pa bolj ali manj prodaja.

Izr. prof. dr. Helena Dobrovoljc

Spodbudilo me je kar nekaj trditev. Zdi se mi tudi, da so govorniki tega zadnjega sklopa dobro povzeli motiv za organiziranje današnjega srečanja. Nivo jezika pada? Morda s perspektive nekoga, ki o tem presoja s stališča priročnikov, ki smo jih delali pred tridesetimi, štiridesetimi leti. Sama bi rekla drugače: število javnih govorcev raste. Kot je rekel g. Galunič, želimo spodbuditi več samozavestnih javnih govorcev. Ko si v vlogi javnega govornika, se začneš v tej svoji obrti učiti, izpopolnjevati in si vedno boljši. Zahvalila bi se tudi Andreji Žele za konkreten problem, ki je res dober za ponazoritev dilem, s katerimi se srečujemo pri slovarskem delu. (Mimogrede: knjižni govor se vendarle uresničuje tudi z branjem zapisanega, z interpretacijo zapisanega.) Na primer pri redakciji števnikov smo se spraševali, ali lahko v tem bazenu današnje knjižnojezikovne normalnosti izenačimo cifo, številko *petka* s *petica*. SSKJ obe kvalificira kot pogovorni. *Pripelje petica* (avtobus) ... – ali smo tu torej knjižni? To je konkretna dilema, s katero se srečujemo. Če se ravnamo po predpisanih normi, knjižni jezik deluje kot neraznolik, monoliten. Z opisane perspektive pa nas – ne samo glasovje in oblike, ampak tudi leksikalne izbire – postavljajo pred veliko dilemo: koliko je različic knjižnega jezika? Ali so nekatere izbire bolj formalne, druge manj formalne in ali lahko sprejmemo, da je knjižni jezik vse, kar je v glavi govornika razumljeno kot knjižno? Če se želim sporazumevati knjižno, bom izbral ta kod, če se želim sporazumevati še vedno knjižno, vendar manj formalno, pa bom izbral drugega. Vprašanje je, kako naj se zdaj jezikoslovje glede teh vprašanj poenoti, da ne bo razlik med priročniki knjižnega jezika. To so naše največje dileme za nadaljnje delo.

Prof. dr. Marko Stabej

Da odgovorim kolegu Kernu – nimam predloga. Lahko bi ga imel, če bi se s tem ukvarjal, analiziral. Tukaj se mi zdi ta pristop, na splošno, da imaš neko skalo, delitev, in potem se s to delitvijo gre gledat na jezikovna dejstva. Najbrž je drugače, če delaš za en slovar ali drug slovar neko zvrstnostno oceno, recimo besedišča ali kakšnega drugega segmenta. In se je tudi že pokazalo, da tiste stvari, ki so narejene ad hoc, se ponavadi ne obnesejo, pri slovarjih novejšega besedja in tako naprej. Sam nisem leksikograf, tako da se ne spoznam, ampak želim reči, da ko raziskuješ realno jezikovno rabo in se ne omejuješ samo na tisti segment, ki ga hočeš opazovati, ker ga je varno opazovati, imaš pa težave. In tukaj govorim čisto konkretno, rešitev pa nimam.

Prof. dr. Monika Kalin Golob

Mogoče je rešitev ta, ki se nam danes tukaj ves čas prikazuje. Vsi smo ujeti v eno staro formo pogleda na govorni jezik in ga v resnici vedno primerjamo z normo zapisanega jezika, ki je seveda od nekdaj uzakonjen v takih ali drugačnih priročnikih. Zanimivo je, da sta naša najbolj živa govorca, kolega Galunič in kolega Košmrlj, oba sta izkazovala to potrebo po živem jeziku, ampak hkrati sta se bičala vsakič, ko sta si drznila samo omeniti nižji pogovorni jezik. Se pravi, da ne znamo, tudi tisti, ki živite to živo slovenščino, in ko čutite, da se je spremenila, da tukaj ne morete več preživeti z zborno izreko, ko vodite svoje televizijske in radijske oddaje, ampak hkrati pa to kot neka teza, nesamozavest tiči zaradi tega, kar smo vas naučili na fakulteti. In se vsakič, ko samo pomislita na to, kaj šele ko izrečeta, hitro udarita. Tako da mislim, da potrebujemo vsi najbrž to, kar Marko opozarja z otroki, z mladostniki. Mi se ukvarjamo s slovenščino, ki je velikokrat ni več in to je morda treba preseči.

Prof. dr. Marko Stabej

Rad bi rekel, da seveda, da ta jezik še obstaja, ampak jezikovni univerzum je drugačen. Živo se spomnim, kako sem bil ob gledanju filma *Jebiga* kot gledalec na nek način šokiran, presenečen, vesel, ko je v prvem delu, kjer frizerka v filmu govori z živo slengovsko govornico – takrat je mene to čisto pretreslo. Danes, ko to poslušam, je nekaj najbolj navadnega, slišane ga že nič kolikokrat. Hkrati pa v tem istem filmu eden od te bande sebe komentira z meta komentarjem v knjižnem jeziku. Tam je knjižna govornica, vendar je uporabljena za en čisto drug moment. Hkrati pa smo se v dvajsetih letih tako navadili to slišati, da so nam ene stvari samoumevne ali pa vsaj sprejemljive, vsaj nekaterim, drugim niso. Verjamem pa da tistemu, ki je zdaj prvič gledal ta film, ni nič posebnega, ni zgrožen, kot je bil morda to kdo takrat.

Prof. dr. Andreja Žele

Zdaj si pa predstavljajte, kako so šele lahko presenečeni in zgroženi kolegi, ko morajo vse te besede razložiti in kvalificirati. O tem govorim – to je razvoj jezika. Lepo je opazovati jezik, ampak potem ga je treba naknadno še opisati in analizirati. Ampak tukaj nismo prišli še do tega – če govorimo o tem, kar se dogaja v neposredni bližini in organizaciji Inštituta za slovenski jezik, tukaj ne moremo analizirati samo tistega, kar nam prija, kar nam je všeč. Analizirati je treba čisto vse in posledično, tudi izkušnje so take, da je včasih zelo težko, pa moraš nekaj okvalificirati. Moraš, ničesar ne smeš izpustiti. Po svojih močeh moraš vse označiti. In primerjalno označiti. In se potruditi poiskati ustrezen kontekst za tisto oznako. In o tem govorim, da se stvari razvijajo naprej, absolutno, in da je težko enostavno reči, da se ni nič naredilo v tem času, in eno je uživanje ob obstoječem stanju, drugo pa je truditi se sproti to stanje tudi konkretno analizirati. In to je včasih lepo, ampak je tudi zahtevno in do neke mere odgovorno. Mislim, da se lahko vsi strinjamo, da je treba z jezikom delati. Ne razumem, zakaj se

ni nikoli odločilo, da bi mogoče del beril v devetletki, ko govorimo o pravorečju, tudi onaglasili. Zakaj se to dela samo s tujim jezikom, če pa stalno ugotavljamo, da bi s tem ljudem olajšali pristop, tudi ljudem z obrobja, da bi jim pomagali do knjižnega standarda. In s tem bi tudi ozavestili eno izmed zvrsti. Počasi, postopoma. In navsezadnje tudi ne razumem, zakaj so recitacije in deklamacije postale tako nemodne. Naša generacija je to še počela, zdaj pa se s tem preveč obremeni *pomnilnike*, ne vem, katere.

Jože Faganel

Najprej sem želel pohvaliti zamejsko sosedo, pa sem jo moral spoštljivo opozoriti, naj kot Primorka iz Italije ne uporablja besede *obrobje*, ker je zaznamovana. Ogromno je na Tržaškem in Goriškem z notranjostjo narejeno za kultiviranje slovenščine kot maternega jezika ob uradnem italijanskem po zaslugi tamkajšnjih prebivalcev. Ne vem pa, če veste, da na Južnem Tirolskem vlogo nemščine in oddajnike financira Avstrija. Slovenci pa prosjčimo Rim, da vam dajo oddajnik – tendenčno sporočilo nesposobnosti slovenskih politikov, ki celo skrb za mrežo oddajnikov skuša odvzeti javni radioteleviziji. Oddajniki so zelo pomembni za slišnost daleč od središča. Glejte, tole delajo na obrobju. Sam sem dobil darilo, učbenik za radijski oder, kjer so za otroke priredili vadnico za govor, in ko sem ga dal kolegici, ki poučuje v osnovni šoli, je bila navdušena. To se pravi – *obrobje* je središče gojenja kultivirane slovenščine.

Dr. Janoš Ježovnik

Samo v pojasnilo, če morda ni bilo jasno iz mojega prispevka ... Tudi jaz obrobje v bistvu uporabljam kot provokacijo: govorim o perspektivi, kot jo uporabljamo mi v osrednjem prostoru, medtem ko gre z druge perspektive seveda za čisto samostojno in enakovredno skupnost, ki bi morala imeti enako vrednost tudi v osrednjem prostoru.

Izr. prof. dr. Kozma Ahačič

Zelo sem vesel, da smo uspeli na kratko orisati nam samim in tudi širši javnosti vso kompleksnost razmišljanja o jeziku v medijih – glede na to, da smo tukaj nekateri raziskovalci, se bomo zagotovo še zelo ukvarjali z argumenti, ki se nam mora zdijo nejasni ali se z njimi ne strinjamo. Ravno soočenje različnih pogledov namreč lahko vodi v rešitve, s katerimi si bodo same službe, od lektorjev do vseh drugih, ki se ukvarjajo z jezikom, lahko tudi povsem oprijemljivo pomagale. Vsakdo, ki javno nastopa, želi na svoj govor slišati tudi odziv in upam, da je bil ta posvet dober odziv na govor v medijih v Sloveniji. Še enkrat najlepša hvala vsem.

DODATEK

SKRB ZA (GOVORJENI) JEZIK NA RTV SLOVENIJA

Saša Grčman, Suzana Köstner, Tanja Zajc, Barbara Müller, Marko Prša

RTV Slovenija

I Radio Slovenija

I.1 Lektoriranje

Lektoriranje radijskih vsebin je razdeljeno na dva dela: lektoriranje besedil za oddaje, prispevkov, spletnih člankov, objav na družbenih omrežjih, oglasnih sporočil ter lektoriranje poročil in dnevnoinformativnih oddaj.

I.1.1 Lektoriranje oddaj

Lektor se ob morebitni nejasnosti posvetuje z avtorjem, drugimi kolegi, fonetično službo, preveri v ustreznih priročnikih in nato besedilo vrne avtorju. Ta ga potem ali prebere sam ali pošlje napovedovalcem v branje. Besedila nekateri pošljejo tudi v fonetično službo, ta pa naprej napovedovalcem v branje. Lektor sodeluje tudi pri snemanjih reklam in oglasov.

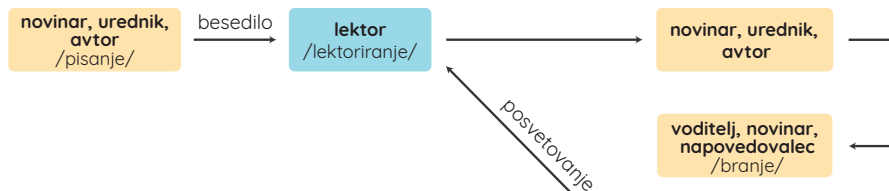
I.1.2 Lektoriranje poročil in dnevnoinformativnih oddaj

V dnevnoinformativnem uredništvu novinarji pišejo novice oziroma poročila in lektor besedila vedno pregleda, po potrebi označi naglasna mesta ali v oklepajih zapiše izgovor, ob morebitnih nejasnostih se posvetuje z novinarjem, urednikom oddaje, s fonetično službo. Ko konča lekturo, besedilo preda ali novinarju ali napovedovalcu.

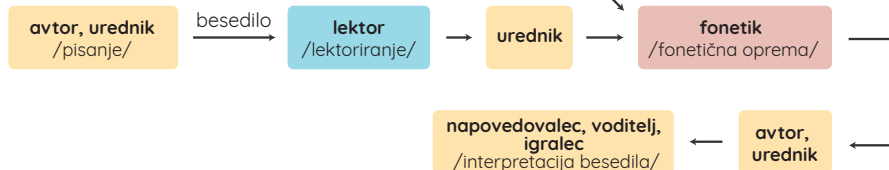
I.2 Fonetična služba

Fonetiki skrbijo za izgovorno podobo oddaj. Besedam, za katere ocenijo, da bi jih napovedovalec ali igralec lahko napačno izgovoril, dodajo izgovor, pri občnih in lastnih imenih iz drugih jezikov zapišejo njihov fonetični izgovor.

LEKTORIRANJE

FONETIČNA OPREMA

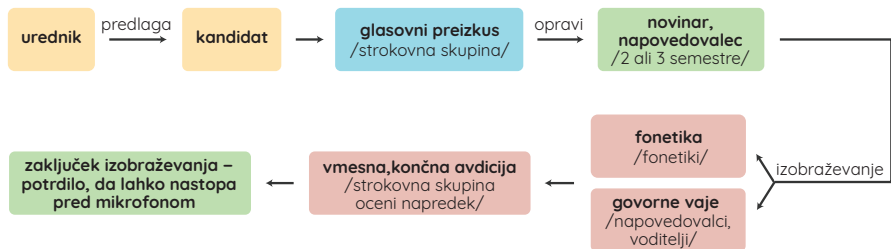
Slika 2: Potek dela lektorske in fonetične službe na Radiu Slovenija

1.3 Center za kulturo govora

Skrb za jezik na Radiu Slovenija poteka v okviru Centra za kulturo govora, v katerem delujejo fonetiki in napovedovalci mentorji.

Vsak nov sodelavec mora, preden se ga vključi v izobraževanje in se dogovorimo za sodelovanje, opraviti glasovni preizkus, na katerem ocenimo njegov glas in govor, odsotnost govornih napak in preočitnega narečja, pa tudi jezikovno znanje in splošno razgledanost. Teoretičen del izobraževanja poteka pri fonetikih, medtem ko praktični del usposabljanja pred mikrofonom poteka pri napovedovalcih mentorjih za radijski govor.

CENTER ZA KULTURO GOVORA
/izobraževanje radijskih govorcev/

Slika 3: Delovanje Centra za kulturo govora

V jezikovno-govornem izobraževalnem procesu lahko izpolnjujejo svoj govor tudi govorniki, ki so že opravili izobraževanje na Radiu in bi radi izpopolnili svoj govor. Delo je izrazito individualno in prilagojeno posameznikovim potrebam.

Oblikujemo tudi spletno stran Govorni pomočnik (<https://govornipomocnik.rtvsl.si/>), na kateri lahko vsi govorniki dobijo hitro pisno in glasovno informacijo o izgovoru aktualnih imen z vseh družbenih področij, od politike in športa do kulture in znanosti. Stran je dostopna tudi širši javnosti.

2 Izobraževalno središče RTV Slovenija

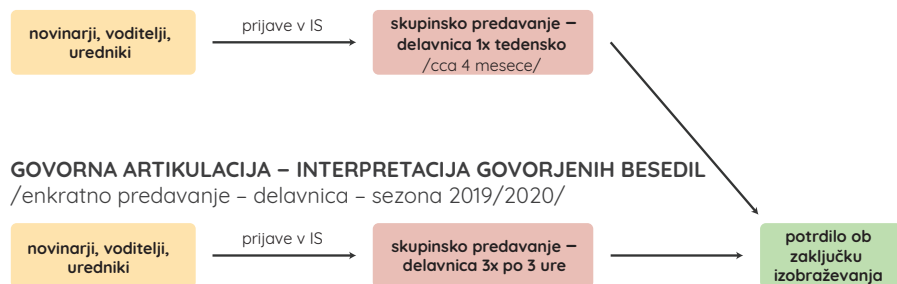
Modul Slovenska zborna izreka (skupinsko) v okviru projekta Nastopanje pred kamero, mikrofonom in v javnosti je Izobraževalno središče RTV Slovenija po večletnem premoru spet ponudilo leta 2019. Zasnovan je bil po vzoru radijskega izobraževanja in knjige Slovenska zborna izreka z dodanim ciljem razumevanja teorije zvrstnosti in zavzetja kritičnega stališča do odklonov od norme.

Redno poteka tudi individualno usposabljanje slovenske zborne izreke v izvedbi mentorjev za kulturo govora. O udeležencih in obsegu vaj se odloča na osnovi mnenja odgovornih urednikov, urednikov uredništev (TV, MMC, Regionalna centra Koper in Maribor), glede na njihovo predhodno znanje, govorno usposobljenost in morebitno preteklo obiskovanje usposabljanj.

IZOBRAŽEVALNO SREDIŠČE

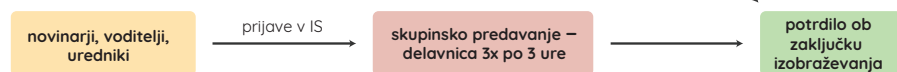
SLOVENSKA ZBORNA IZREKA – FONETIKA

/skupinsko – sezona 2019/20 /

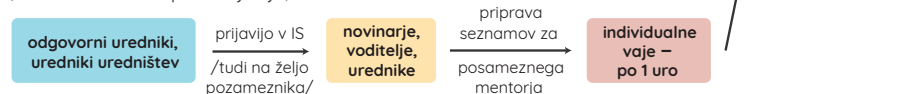
GOVORNA ARTIKULACIJA – INTERPRETACIJA GOVORJENIH BESEDIL

/enkratno predavanje – delavnica – sezona 2019/2020/

SLOVENSKA ZBORNA IZREKA

/individualno usposabljanje/

Slika 4: Delovanje Izobraževalnega središča RTV Slovenija

V okviru omenjenega projekta se je izvedel tudi modul-delavnica Govorna artikulacija – interpretacija govornih besedil v izvedbi prof. dr. Hotimirja Tivadarja s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, z namenom pripomoči k izboljšanju govorne artikulacije in izgovorjave v različnih žanrih govornih besedil v avdiovizualnih medijih, s poudarkom na narečni (ne)zaznamovanosti govora in upoštevanju značilnosti posameznega besedilnega žanra.

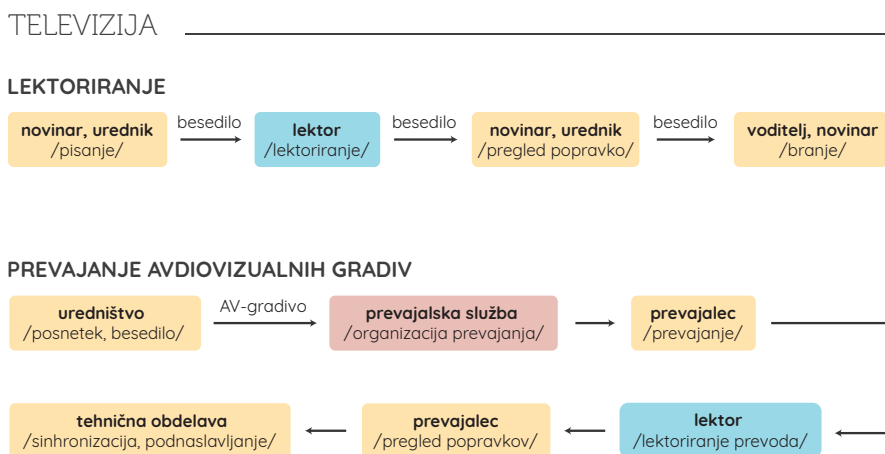
3 Televizija Slovenija

3.1 Oddelek za prevajanje in lektoriranje

V Oddelku za prevajanje in lektoriranje na Televiziji Slovenija skrbimo za prevajanje tujejezičnih vsebin ter za lektoriranje prevodov in drugih televizijskih vsebin.

3.1.1 Prevajanje

Tuje igrane filme in nadaljevanke, dokumentarne in športne oddaje ter risanke pošljejo uredniki v prevajalsko službo, v kateri glede na vsebino in izvorni jezik izberemo prevajalca ter mu posredujemo posnetek in besedilo v izvirnem jeziku. Prevajalec pripravi prevod za sinhronizacijo ali v podnapise, ki jim določi tudi trajanje. Nato ga pošlje v jezikovni pregled lektorju. Lektor besedilo pregleda in vrne prevajalcu. Ob morebitnih nejasnostih se prevajalec posvetuje z lektorjem, nato pa prevod odda v tehnično obdelavo (podnaslavljanje ali sinhronizacija). Prispevke za informativne in druge oddaje prevajamo po zvočnem zapisu.

Slika 5: Prevajanje in lektoriranje na Televiziji Slovenija

3.1.2 Lektoriranje

Lektoriranje lahko razdelimo na dva sklopa:

(a) Lektoriranje dnevnoinformativnega programa, športnih in kulturnih novic

Lektorji prejmejo v pregled besedila novinarjev in prevode izjav v oddajah. V besedilih novinarjev po potrebi označijo naglasna mesta in zapišejo izgovor, kar vedno preverijo v ustreznih priročnikih. Pri težjih primerih se posvetujejo tudi s fonetično službo na radiu. Pregledana besedila vrnejo novinarju oziroma voditelju oddaje, lektorirane prevode pa po posvetu s prevajalcem oddajo v tehnično obdelavo.

(b) Lektoriranje tedenskih ali mesečnih oddaj, scenarijev lastnih oddaj ter prevodov tujih igranih filmov in nadaljevanj, dokumentarnih in športnih oddaj ter risank

Lektorji prejmejo v pregled besedilo avtorja oziroma novinarja, ga jezikovno pregledajo in po potrebi označijo naglasna mesta ali zapišejo izgovor. Pri težjih primerih se posvetujejo tudi s fonetično službo na radiu. Besedilo nato vrnejo avtorju. Lektorji sodelujejo pri pripravah na večje politične, športne in druge dogodke.

4 MMC

Delo na Multimedijem centru oziroma portalu www.rtvsl.si obsega lektoriranje člankov, ki so večinoma predhodno objavljeni na našem spletnem portalu, novic na teletekstu in otroškem portalu (ažurnost ima tu prednost pred slovnično brezhibnostjo). Sem spadajo avtorske vsebine sodelavcev novinarjev portala (intervjuji, reportaže, kolumne, tematski prispevki), agencijske novice, radijski in televizijski prispevki oziroma intervjuji, za katere se uredništva znotraj RTV odločijo, da so v zapisani obliki objavljeni tudi na spletu.

Komunikacija in interakcija novinarja in lektorja potekata neposredno na kraju samem. Ko novinar napiše besedilo, ga pošlje v predogled turnusnemu uredniku ali tematskemu vodji projekta, ta pa nato v pregled lektorju, velikokrat že po objavi na spletu. Sicer pa pisanje posameznega članka, urednikovanje in lektoriranje zaradi narave dela in zakonitosti spletnega objavljanja novic potekajo v zelo strnjem časovnem zaporedju.

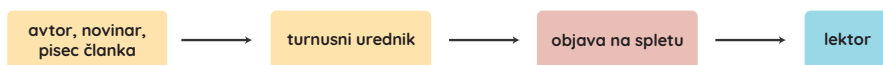
Če lektoriranje oziroma jezikovno svetovanje ne bi smelo biti pretirano zapleteno pri jasno določenih pravopisnih pravilih in mogoče že vnaprej začrtanih hišnih dogovorih, ki veljajo že leta in so jih tudi novinarji že povsem ponotranjili, pa se stvar lahko zaplete pri neologizmih, pri tujkah, izrazih, ki zaradi vsakokratno na novo nastalih okoliščin posegajo v utečeno jezikovno prakso, in nekaterih slovničnih strukturah ali

posameznih besednih zvezah, ki se usidrajo v rabo govornega in pisanega jezika, pa te še vedno ne držijo jezikovnosistemske presoje. Navsezadnje se z vsem tem lektor spopada tudi pri prepisu radijskih in televizijskih intervjujev, ki omogočajo in narekujejo specifične jezikovne prvine, mašila, nedokončane in nekoherentne povedi, kar je samo drobec naštetega, kar v neposredni zapisani obliki resnično deluje neberljivo.

Tu poskušamo kot lektorji na MMC oziroma jezikovni svetovalci trkati na vest pisem člankov, da vzpostavijo resen jezikovni odnos do besedila in poskušajo biti ne samo vsebinsko točni, ampak predvsem tudi jezikovno spoštljivi do sebe in bralcev ter navsezadnje do jezika kot orodja, ki ga pri svojem delu uporabljajo vsak dan. In to mora v prihodnje postati modus operandi, če želimo obdržati status resnega in verodostojnega medija.

MMC

DNEVNE OZIROMA SPROTNE NOVICE

DALJŠE PRESEŽNI OZIROMA TEMATSKI ČLANKI

Slika 6: Potek pregleda besedil na MMC

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

9 789610 505983 9 €